

Punaisia vai valkoisia?
Papit Joutsenon seurakunnassa 1918

Itä – Suomen yliopisto
Teologian osasto
Läntinen teologia
Pro gradu
14.09.2020
Kirkkohistoria
Jussi Aukio

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimustehtävä, -menetelmä ja -lähteet.....	1
1.2 Aiempi tutkimus.....	7
1.3 Yhteiskunta, kirkko ja Joutseno vuosisadan alussa.....	10
1.4 Joutsenon seurakunta vuosisadan alussa.....	14
2. Joutsenon seurakunta 1918.....	16
2.1 Papisto ja muut työntekijät.....	16
2.2 Seurakunta rintamalinjalla.....	17
2.3 Nimismies tutki seurakuntalaisia.....	23
2.4 Kesän yli syksyyn.....	25
2.5 Rippikoulusta kuolleiden ja haudattujen kirjaan.....	37
2.6 Kirkkoherran sota.....	42
3. Vuoden 1918 tarinat ja myöhempi tulkinta.....	47
3.1 Aikalaiskertomukset.....	47
3.2 Joutsenon rintaman päällikkö Viktor Ripatti.....	49
3.3 Lelu- ja rullakartiinilaatikat.....	50
3.4 Kanttori Lemlin	52
4. Tutkimustulokset.....	55
5. Lähteet.....	58

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Teologian osasto	
Tekijät – Author Aukio Jussi			
Työn nimi – Title Punaisia vai valkoisia? Papit Joutsenon seurakunnassa 1918			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Kirkkohistoria	Pro gradu -tutkielma	☒	14.09.2020
	Sivuainetutkielma	☐	
	Kandidaatin tutkielma	☐	
	Aineopintojen tutkielma	☐	
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tässä tutkimuksessa selvitin, miten Joutsenon seurakunnassa toimittiin sisällissodan vuonna 1918 asiakirjojen ja aikalaiskertomusten mukaan. Tutkimuskysymyksiä olivat, miten seurakunnan papit toimivat sisällissodan kuukausina ja sodan jälkeen vuonna 1918 sekä millaisia asenteita heillä oli sodan osapuolia kohtaan? Aiheuttiko seurakunnan jäsenten välinen sota ristiriitoja pappien kesken vuonna 1918? Lisäksi tutkimuksessa pyrin selvittämään, oliko sodan osapuolilla asenteellisuutta papistoa kohtaan sodan aikana ja sen jälkeen vuonna 1918.</p> <p>Tutkimusta varten käytössäni oli rajallinen asiakirja - aineisto, koska sisällissodan lopulla Joutsenossa tuhoutui paljon seurakunnan toiminnasta kertovaa aineistoa tulipalossa. Aikalaiskertomusaineiston saatavuus oli rajallinen keväällä 2020. Tutkimusta tuki löytyneet vanhat julkaisut, kirjat sekä muistelmat, joista pystyi tekemään johtopäätöksiä tutkimuskysymyksiä varten.</p> <p>Sotakuukausien ajan Joutsenon seurakunta oli konkreettisesti rintamalinjalla. Paikkakunnalle jäi kappalainen, kirkkoherran ollessa paossa toisella paikkakunnalla. Sotakuukausien ajan seurakunta vaikuttaa toimineen kuten aiemminkin, tosin ilman kirkkoa ja kirkkoherranvirastoa. Asiakirjamerkinnot sotakuukausilta olivat neutraaleja, toisin kuin kirkkoherran palattua alkoi asiakirjoihin ilmaantua punaisia kommentoivia huomautuksia. Sota repi näiden pappien välit ja lopulta toinen heistä väistyi, palaten kirkkoherraksi työväen äänin vuosikymmen myöhemmin.</p> <p>Sotakuukausien aikana punaisilla oli kirkkoherran tappomääräys voimassa. Kappalaiseen eivät punaisten toimet kohdistuneet ja hän sai työskennellä seurakuntansa pappina sodan aikana. Hautakirjan mukaan hän jopa kirjasi sekä valkoiset että punaiset kaatuneet sotakuukausien ajan. Sodan lopussa tapahtuneen kanttorin surman tekijät ja motiivi jäävät avoimeksi.</p> <p>Aikalaiskertomukset täydentävät kuvaa Joutsenon seurakunnan toiminnasta ja vahvistavat käsitystä pappien välirikosta, sekä kappalaisen toimista hädässä olevien hyväksi. Aikalaiskertomusten rakenteista löytyneet kertomusrungot ”laatikon tarina”, sekä kanttorin kuolemaan liittyvät kertomukset ovat mielenkiintoinen osoitus siitä, miten samankaltaisilla tarinoilla sodan osapuolet pyrkivät selittämään pahan tulleen paikkakunnalle ulkopuolelta ja ulkopuolisten toimesta.</p> <p>Joutsenossa sodan jälkeen kirkon virallinen totuus valkoisten puolelle asettuen peitti alleen punaisten eli hävinneiden kokemukset sodan ajalta. Samalla painuivat hiljaisuuteen kertomukset sodan ajan seurakuntaa kappalaisen johdolla palvelleista työntekijöistä.</p>			
Avainsanat – Keywords Sisällissota, Joutseno, seurakunta, papit, kanttori, punainen, valkoinen, tarina, lelu- ja kartiinilaatikko.			

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Theology	
Tekijät – Author Aukio Jussi			
Työn nimi – Title Red or white? Priests in the Joutseno parish in 1918			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Church History	Pro gradu -tutkielma	☒	14.09.2020
	Sivuainetutkielma	☐	
	Kandidaatin tutkielma	☐	
	Aineopintojen tutkielma	☐	
Tiivistelmä – Abstract			
<p>In this research, I investigated how the Joutseno parish operated during the Civil War in 1918 according to documents and narrative material. The research questions were, how did the parish pastors operate during the months of the Civil War and after the war in 1918, and what attitudes did they have towards the parties of the war? Did the war between the members of the parish cause controversy among the pastors in 1918? In addition, the study seeks to determine how the parties of the war had an attitude toward the clergy during and after the war in 1918.</p> <p>For the research, I had limited documentation, because at the end of the civil war in Joutseno a lot of information about the activities of the parish was destroyed in a fight. The availability of narrative material was also limited in the spring of 2020. The research was supported by found old publications, books, and memoirs from which conclusions could be drawn for research questions.</p> <p>During the months of war, the Joutseno congregation was concretely on the front line. A chaplain remained in the locality, while the vicar was as a refugee in another locality. During the months of the war, the congregation seems to have functioned as before, even without a church and pastoral office. The document entries from the war months were neutral, unlike when the vicar returned and commentary of red side soldiers remarks began to appear on the documents. The war tore the connection between these pastors and eventually the chaplain moved out of the locality, returning to the office of pastor with the voices of the laborer a decade later.</p> <p>During the war months, the Reds had the vicars death order. The chaplain was not affected by the actions of the Reds and was allowed to work as a priest in his parish during the war. According to the book of the dead, he even recorded both white and red fallen during the months of war. The perpetrators and motive of the cantor's killing at the end of the war remained open.</p> <p>The wartime stories complement the picture of the activities of the Joutseno parish and reinforce the perception of the pastors disagreements, as well as the chaplain's actions for those in need. The narrative frameworks "box story" found in the structures of the contemporary narratives, as well as the narratives related to the cantor's death, are an interesting indication of how similar stories of the parties of the war seek to explain the evil to the community from outside and by outsiders.</p> <p>In Joutseno after the war, the official truth of the church, sided with the whites, obscured the experiences of the reds, i.e. the losers, during the war. At the same time, the accounts of the employees who had served the parish under the leadership of the chaplain during the war fell silent.</p>			
Avainsanat – Keywords Civil War, Joutseno, parish, priests, cantor, red, white, narratives, toy and curtain box.			

1. Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä, -menetelmä ja lähteet.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten Joutsenon seurakunnassa asiakirjojen mukaan toimittiin sisällissodan vuonna 1918 ja millaisia tulkintoja sen toiminnasta kerrotaan myöhemmin tallennetuissa aikalaiskertomuksissa. Tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten seurakunnan papit toimivat sodan aikana ja sen jälkeen vuonna 1918 sekä millaisia asenteita heillä oli sodan osapuolia kohtaan. Sodan aikana seurakuntien jäsenet taistelivat toisiaan vastaan. Aiheuttiko Joutsenon seurakunnan jäsenten välinen sotiminen papistossa ristiriitoja vuonna 1918. Sisällissodan ajaksi kirkkoherra pakeni yläluokkaan kuuluneiden mukana paikkakunnalta ja kappalainen Korpela jäi seurakuntaa hoitamaan. Voiko kahtaalaisen aineiston, asiakirjojen ja aikalaiskertomusten perusteella päätellä jotain sodan osapuolten asenteellisuudesta papistoa ja seurakunnan muita työntekijöitä kohtaan Joutsenossa? Lisäksi voi pohtia miten tutkimukseen valitut kirjallinen aineisto ja aikalaiskertomusten tarinat kohtaavat.

Tutkimuksen teema liittyy 1990 - 2000 lukujen sisällissodan uuteen tutkimustraditioon, jossa on alettu kysymään, millainen evankelisluterilaisen kirkon rooli oli sisällissodassa. Useiden tutkijoiden taholta on esitetty kysymyksiä, miten paikallisseurakunnat ja niiden työntekijät toimivat ja asennoituivat sodan osapuolten kanssa, sekä oliko sodan aikana punaisten ja valkoisten puolella kielteisiä reaktioita kansankirkkoa kohtaan. Papiston ristiriitainen rooli sodan osapuolten välissä herätti tutkijoiden mielenkiinnon, kun sodan osapuolina olivat kuitenkin saman kirkon jäsenet. Sisällissodan jälkeen voittaneen osapuolen tarinasta tuli virallinen totuus, ja kirkko liittyi siihen johtajiensa kautta, joiden mielestä kapinoitsijat olivat Jumalan tahtoa vastaan nousseita pettureita. Sodan jälkeen kirkko näkyvästi osallistui valkoisten voitonjuhliin sekä valkoisten puolen vainajien siunaamiseen. Samaan aikaan hävinneen osapuolen vainajien siunaamisesta pidättydyttiin, ja ilmapiiri yhteiskunnassa kääntyi kielteiseksi kapinoitsijoita kohtaan. Hävinneiden punaisten tarina vaiettiin virallisessa julkisuudessa, ja näin punaisten tarinasta syntyi oma työväen kerrontaperinne.¹

¹ Peltonen 1996, 14-15; Huhta 2008, 7, 11; Haapala 2009, 21.

Sisällissodan tutkimusta on vuosikymmenten aikana tehty runsaasti. Vuosien 2008 - 2011 välillä toteutettiin ”historiatietoisuus Suomessa kyselytutkimus”, jossa kartoitettiin sitä, mitkä ovat suomalaisille Suomen historian merkkitapahtumia. Tutkimuksen mukaan sisällissota on edelleen yksi näistä, joka kiinnostaa ihmisiä. Kyselyssä sisällissota toisen maailmansodan ohella liitettiin Suomen itsenäistymiseen ja suomalaiseen selviytymistarinaan. Kyselyyn vastanneista 25% piti sisällissotaa merkittävimpänä Suomen historian tapahtumista. Muita viiden tärkeimmän historiallisen tapahtuman joukkoon sijoittuneita olivat oppivelvollisuus ja ilmainen koulutus, talvi - ja jatkosota, naisten ja miesten yleinen ja yhtäläinen äänioikeus vuonna 1906 ja Suomen EU - jäsenyys. Saman tutkimuksen mukaan eri sukupolvilla on painotuksensa tärkeistä historian tapahtumista, ja sukupolvien historialliset avainkokemukset limittyvät sekä siirtyvät eteenpäin sukupolvien välisen kommunikaation ja julkisuuden avulla.²

Tämän tutkimuksen aineisto on kahtalainen. Joutsenon seurakunnan toiminnasta ja työntekijöistä kertovat kirjalliset lähteet, sekä niiden ohella muistitieto ja aikalauskertomukset. Olen tutkinut, millaisen kuvan Joutsenon seurakunnan toiminnasta sotavuonna saa kirjallisen aineiston avulla. Käytettävissä oli vain muutama virallinen Joutsenon seurakunnan asiakirja, koska sisällissodan aikana asiakirjoja tuhoutui ja myöhemmin ilmeisesti seurakunnan ollessa evakossa toisen maailmansodan aikana seurakunnan aineistoa siirreltiin ja rauhan tultua jäi epäselväksi mihin asiakirjat lopulta sijoituivat. Lisäksi olen perehtynyt Joutsenosta 1960 - luvulla kerättyihin aikalauskertomuksiin, niiltä osin, joita tutkimusta tehdessä oli käytettävissäni. Ulla – Maija Peltonen on väitöskirjassaan todennut, että vaikka työväen kokemuksista sisällissodan ajalta 1960 - luvulla kerättiin, se jäi pitkälti arkistojen hyllyille. Tuollaisilta hyllyiltä tämänkin tutkimuksen muisteluaineiston litterointia teki Pirjo Pentikäinen omaa historian graduaan varten 2000 - luvun alussa ja nämä litteroinnit ovat nyt tallennettu paitsi Joutsenon kirjaston paikallishistorian kokoelmaan, myös Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkistoon. Samaan lähdeaineistoon perustuvat Joutsenolaisen Pertti Vuoren paikallishistoria kirjoissa kerrotut aikalauskertomukset.³

² Torsti 2012, 69, 101.

³ Peltonen 1996, 21-22; Vuori 2019 [1992], 5. Tämän tutkimuksen muistitietoaineisto perustuu aikalauskertomuksiin, joita on tallennettu Joutsenossa 1960 - luvulla, sekä yksittäisiin Joutsenon seurakunnan asiakirjoihin eri arkistoista. Joutsenosta kerättyä muistitietoaineistoa on Pirjo Pentikäinen litteroinut historian pro gradua varten 2000 - luvun alussa ja näihin litterointeihin perustuvia Pertti Vuoren kirjoja olen tässä tutkimuksessa käyttänyt. Alkuperäislähteiden olemassaolo varmistui tutkimukseni kirjoitusvaiheessa talvella 2020, ja niiden käyttö ei ollut pandemia kevään aikana mahdollista.

Nykyhistorian tutkimuksessa muistitiedon merkitys on tunnustettu kirjallisten lähteiden käytön ohella. Sisällissotaa koskevaa aikalaiskertomusaineistoa kerättiin Suomessa 1960 - luvulla. Aineiston laajempi analysointi jäi vielä keräämisestään pari vuosikymmentä myöhemmäksi, se kuitenkin avasi vaietun, hävinneen osapuolen näkemyksen sisällissodan tapahtumiin. Ulla - Maija Peltonen on tutkimuksessaan todennut, että työväen muistelukerronta toimi keinona viedä eteenpäin virallisen kulttuurin kiistämä ja unohtama kokemus sisällissodan tapahtumista työväen ja punaisten puolelta. Muistitietoaineisto ei perustu kirjallisiin lähteisiin, vaan kertojan, tiedonantajan muistiin. Luotettavaksi muistitiedon tekee se, että kertoja kertoo omakohtaisesta kokemuksestaan, sekä se että millaisia kysymyksiä aineistolle esitetään. Muistitiedolle ominaista on myös se, että se kertoo enemmän siitä, mitä ihmiset uskoivat, että heidän tuli tehdä tietyssä historiallisessa tilanteessa, ja kerrontatilanteessa he kertovat sen hetkisiä ajatuksiaan siitä, mitä olivat tehneet aiemmin. Kerrontaperinteessä on aina mukana kertojan tulkinta tapahtuneesta. Peltosen tutkimusaineisto on laaja, ja se tuo esiin työväestön ylläpitämän tarinakulttuurin, jota oli aiemmin jäänyt joidenkin kaunokirjallisten tuotteiden sivuille. Peltosen tutkimuksessa kerätty aineisto jaettiin teemoittain kuuteen ryhmään, joissa toistuivat samat teemat ryhmittäin. Peltosen luokittelu oli seuraava: Kauhutarinat, kertomukset pappeihin kohdistuvista julmuuksista, huhupuheet julmuuksista, uskomustarinat, muistelmat liittyen oikeuteen, kirkkoon ja kouluun, sekä muistelmat liittyen valtaan ja vastarintaan.⁴

Marko Tikka perustelee ja puoltaa muistitiedon käyttöä nykyaikaisen historiatutkimuksen lähteenä. Historian tutkimus lähtee kysymyksestä: mitä tapahtui? Tikka yhdistää asiakirjan ja muistelutiedon samanarvoisiksi lähteiksi, joilla kuvataan tapahtumaa tai ilmiötä. Kun aineistosta on monenlaisia tulkintoja, joskus ristiriitaisiakin, on tutkijan mietittävä, miten aineistoa käytetään ja mitä sillä halutaan osoittaa. Tikka pohtii artikkelissaan, ettei historian kirjoituksen tarkoituksena ole luoda loogista tarinaa, vaan hyväksyessämme samasta tapahtumasta ristiriitaiset tulkinnat, muodostuu tapahtumakokonaisuus, jota voidaan sanoa historian tapahtumaksi⁵

Muistitieto ja virallinen asiakirja eivät lähteinä eroa merkittävästi toisistaan. Virallinen asiakirja on myös subjektiivinen tuote, josta voi nähdä helpommin yksittäisen ihmisen kuin

⁴ Peltonen 1996 40-41, 288.

⁵ Tikka 2002, 3.

instituution asenteellisuuden. Tutkijan tulee säilyttää lähdekriittisyytensä ja arvioida jokaisen lähteen painoarvoa tutkimukselle välttääkseen toistamasta lähteisiin tallennetun asenteellisuuden sekä tietoisesti sisällytetyn muokatun kuvan lähteestä.⁶

Käytössäni olleessa muistitietoaineistossa muistelijat olivat parhaassa muisteluiässä 1960 - luvulla lopulla, jolloin haastattelut nauhoitettiin. Muistojen syntyessä vuonna 1918 he olivat parhaassa muistiin painamisen ja kokemisen kartuttamisen iässä olleessaan lapsia tai nuoria. Muistelujen litteroinnissa on voinut syntyä tulkintoja tai kertojan tarinoissa on jäänyt jotain liian vaikeaa kertomatta, eli henkilö on voinut peittää kokemaansa. Joskus sisällissodan tarinat muuttuivat kauhutarinoiksi, vahvasti liioitelluiksi. Tarinan muovautumisen mekanismeja on Ulla - Maija Peltonen käsitellyt väitöskirjassaan Punakapinan muistot (1996).⁷ Sisällissodasta kertovat kauhutarinat Peltosen mukaan olivat osa selittämättömäksi jääneitä, traumaattisten ja vaiettujen asioiden purkua, eli ne toimivat terapeuttisesti. Muistitieto antaa hyvän kuvan ajastaan, sellaisen, joka ei tule ilmi asiakirjoilla tai jota ei muulla kirjallisella aineistolla voitaisi dokumentoida. Tarinan tarkoitus on tehdä tapahtunut käsitettäväksi kertojalle sekä kuulijalle.⁸

Kertomukset tarinoituvat, ja uudelleen kerrottaessa ydinkohdat alkavat toistumaan tarinasta toiseen. Tarinoista tulee stereotyyppisiä, ja niillä on sosiaalinen tehtävä yhteisössä. Tarinan ytimeistä tulee suljettu kokonaisuus, ja ne alkavat elämään omillaan jopa niin, että tarinoihin voidaan sijoittaa toiset henkilöt ja tarina toimiin edelleen. Historian tutkimuksen tarkoituksena on rekonstruoida konteksti, josta tarinat ovat lähteneet rakentumaan. Tutkimuksen avulla tarinat sijoitetaan asianmukaiseen yhteyteen ja tehdään tutkijan omat johtopäätökset. Tuloksena voi olla toisenlainen jäsenitys alkuperäiselle tapahtumalle, kuin miten tarina on kerrottaessa ja sulkeutuessaan muovautunut.⁹

Pertti Vuoren kirjat¹⁰ toimivat tämän työn aikalaiskertomusten osalta keskeisinä lähteinä. Kirjojen kertomuksia toistetaan Joutsenolaisessa kerrontaperinteessä. Vuoren kirjat kuuluvat

⁶ Tikka 2002, 4.

⁷ Peltonen 1996, 14–18.

⁸ Peltonen 1996, 283; Tikka 2002, 2.

⁹ Kalela 2000, 127.

¹⁰ Vuori 1992, 5; Vuori 2019 [1992], 5.

Joutsenon kotiseutuyhdistyksen julkaisusarjaan, Tulentallaajien tarinoita. Tulentallaajien nimi tulee Joutsenolaisesta sanonnasta:¹¹

”Joutsenolaisii sanottiin ennenvanhaa tuletallojiks. Häränojankangas sytty tulle ja jousenolaiset kasteliit virsuusa Häräojas ja talloit virsuneet tule sammuksii.”¹²

Vuori kertoi kirjansa johdannossa halunneensa tuoda esiin mahdollisimman monen kotiseudun ihmisen tarinan sisällissodan ajalta. Vuoren mukaan tuo aika jätti Joutsenoon kipeitä haavoja, joita ei julkisesti ole haluttu käsitellä. Vuoren mukaan hänen kokoamassaan kirjassa on haluttu kertomusten kautta antaa ääni sodan molemmille osapuolille, jotta myös kipeät muistot tulisivat käsitellyksi. Vuoren kirjoista löytyi tutkimukseen myös aineistoa sotavuonna toimineesta papistosta sekä muista seurakunnan työntekijöistä.¹³

Vuoren 1992 ilmestyneestä kirjasta ilmestyi vuonna 2019 Joutsenolaisen Huk Paula Kärjen sisältötoimittama uudistettu painos, jossa nimi oli muutettu muotoon Sotaa Joutsenossa 1918.¹⁴ Paula Kärki kirjoittaa uuden kirjan johdannossa Vuoren ansiokkaasta 1960 - luvun äänitteiden litteroineista, joiden murretta hän kuvaa värikkääksi. Kärki kertoo Vuoren kirjan kirjallisen aineiston perustuvan pääosin valkoiselta puolelta Eino I. Parmasen ja punaiselta puolelta Jalmari Parikan sotamuistelmiin.¹⁵

Jalmari Parikan Viimeinen taisto kirjassa vuodelta 1938 kuvattiin sotaa punaisten rintamapäällikön näkökulmasta Joutsenon rintamalla. Parikan kirja käsittelee paikallisen uskoaan harjoittavan seurakuntalaisen, Viktor Ripatin kohtaloa.¹⁶ Ripatti oli Parikan ohella punaisten joukkojen päällikkönä Joutsenon rintamalla. Saul Nieminen pohtii myös kirjassaan Erään ihmisen tarina vuodelta 1987 Viktor Ripatin tarinaa.¹⁷

Eino I. Parmasen kirjassa Vapaussodan tapahtumat vuodelta 1924 kuvataan sisällissodan vaiheita Karjalan armeijakunnan kolmannen rykmentin toiminta - alueella. Kyseinen kirja

¹¹ Vuori 1992, 5.

¹² Vuori 1992, 5.

¹³ Vuori 2019 [1992], 5.

¹⁴ Vuori 2019 [1992], 5.

¹⁵ Vuori 2019 [1992], 5.

¹⁶ Parikka 1938, 211.

¹⁷ Parikka 1938 211; Nieminen 1987, 66.

sisältää runsaasti kuvamateriaalia sisällissodan ajalta Joutsenosta ja teksteissä kuvataan taistelujen etenemistä alueella.¹⁸

Hugo Hulken Joutsenon punakaartin historiikka 1917 - 1918 – teoksessa löytyy kuvauksia Joutsenon papiston toimista sodan aikana, sekä sodan vaikutuksesta pastoreiden väleihin sodan jälkeen. Hulke oli koonnut julkaisunsa vuosina 1967 - 1968, ja häntä motivoi halu kuvata Joutsenon työväen historiikka kansalaissodan ajoilta, koska koki aiempien julkaisujen kaunistelleen historiaa voittajien puolelta katsottuna. Hulke halusi tuoda esille työväen muistoja sodan tapahtumista.¹⁹

Jari Ropposen Joutsenon historia vuodelta 1997 antaa hyvän kuvan Joutsenon kunnan ja seurakunnan kehityksestä autonomian ajasta 1812 alkaen aina vuoteen 1917 sisällissodan kynnykselle, sekä edelleen vuodesta 1918 eteenpäin aina vuoteen 1989 saakka. Sisällissodasta käytetään tässä kirjassa nimeä veljessota.²⁰

Viipurin läänin historiaa, osa V, autonomisen Suomen rajamaa - kirjassa, jonka ovat toimittaneet Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa ja Jouko Nurmiainen, esitellään kirkon historiaa Etelä - Karjalassa. Kirkkokansa ja kansankirkko - luvussa kuvataan kirkon auktoriteetin vähenemistä ja toisaalta kirkon johdon ja kansan parissa toimivien pappien näkemysten jakaantumisesta esimerkiksi siinä, että papisto alkoi yhä enemmän nähdä tehtäväkseen olla vertaistensa joukossa, sen sijaan, että enää asettuisivat kansan yläpuolelle auktoriteetiksi, kuten piispa Colliander vielä 1900 - luvun alussa halusi asian nähdä.²¹

Edellä mainitussa kirjassa tuodaan myös esiin kirkon nihkeä suhtautuminen uusien teollisuuspaikkakuntien hengellisen elämän järjestämiseen 1800 - luvun loppupuolella. Kuusankosken, ”Klondykea” koskevassa debatissa teollisuusyhteisöjen läheisien pitäjien kirkkoherrat eivät yleensä olleet innostuneita uusien rukoushuoneiden tai kirkkojen rakentamisesta teollisuusyhteisöjen yhteyteen, vaikka paikalliset teollisuusmiehet olivat

¹⁸ Parmanen 1924, 1–309.

¹⁹ Hulke 1968, 1.

²⁰ Ropponen 1997, 348.

²¹ Kaukiainen 2014, 108.

valmiit hankkeita rahoittamaan. Kymin kirkkoherra Gräsbäck piti puuteollisuutta katoavana ilmiönä, koska metsistä loppuvat tukit.²²

Sisällissodan yleisteos on Tuomas Hopun ja Pertti Haapalan Sisällissodan pikkujättiläinen vuodelta 2009. Kirja kuvaa sisällissotaa ja sen osapuolia sekä kertoo sisällissodan olleen Suomessa taitekohta kohti demokratiaa ja taitekohta sääty - yhteiskunnasta moderniksi kansalaisyhteiskunnaksi.²³ Kirsti Kenan väitöskirja tutkii Kirkon aseman ja asenteiden muotoutumisesta ja itsenäistyneessä Suomessa 1918 - 1922. Kenan väitöskirja on vuodelta 1979, ja se on edelleen ajankohtainen tutkimuksen näkökulmasta.²⁴ Kirkon ja papiston toimintaa sisällissodan ajalta käsitellään Ilkka Huhdan toimittamassa Sisällissota 1918 ja kirkko kirjassa vuodelta 2009.²⁵ Kirjassa pohditaan eri artikkeleissa kirkon suhdetta ja toimintaa sodan aikana. Papiston näkökulmasta sisällissodan vaiheita valottaa Ilkka Huhdan kirja Papit sisällissodassa 1918, vuodelta 2010.²⁶

1.2 Aiempi tutkimus

Muistelukerrontaa on omissa tutkimuksissaan laajasti selvittänyt Ulla - Maija Peltonen, ja tämän tutkimuksen aikalaiskertomusten tarkastelussa selvitetään seurakuntaan sotavuodelta liittyviä kertomuksia samoista teemallisista näkökulmista kuin Peltonen on tehnyt Punakapinan muistot tutkimuksessaan työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Peltosen tutkimuksessa selvitetään käytettävissä olevista kertomusten perusteella mistä vaietaan ja millainen oli voittaneen osapuolen kertomus seurakunnan toiminnasta, sekä toisaalta, miten hävinneen osapuolen tarinoissa kerrotaan pappien toimista sodan aikana, mitä virallinen muistelu ei kerro.²⁷

Joutsenolaisen Marko Tikan sisällissodan tutkimus ja julkaisut kuvaavat vuoden 1918 tapahtumia Lappeenrannan alueella. Kenttäoikeudet, välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918 - kirjassaan Tikka kertoi etteivät sisällissodan jälkeiset kostotoimet olleet sattumanvaraisia, hetken mielijohteesta tehtyjä raakuuksia, vaan kyseessä oli tapa käydä sotaa.

²² Kaukiainen 2014, 109.

²³ Hoppu & Haapala 2009, 404.

²⁴ Kena 1979 341-342.

²⁵ Huhta 2009 8.

²⁶ Huhta 2010 34.

²⁷ Peltonen 1996, 284.

Tikan tutkimukset kyseenalaistavat myös sitä näkökulmaa, että paha ja raakuudet tulevat yhteisön ulkopuolelta. Tämä on ajatus, joka usein sisällissodan historiaa kirjoitettaessa tuodaan esille. Tikan mukaan sodan aikaiseen ja jälkeiseen koston osallistuivat usein paikalliset ihmiset.²⁸

Sisällissotaa pohdittaessa tulee myös kysyneeksi, miten sodan osapuolet motivoituvat taistelemaan toisiaan vastaan. Mikä saa sodassa saman kirkon jäsenet tappamaan toisiaan. Sotapsykiatriaa tutkineen Edgar Jonesin artikkeli vuodelta 2006 ”The Psychology of Killing: The Combat Experience of British Soldiers during the First World War” toteaa tappamisen motiivin liittyvän surmaamisen tuomaan voimakkaaseen hyvänolon tunteeseen, koston onnistumiseen. Tappamisen motiivina eivät ole ylevät ajatukset, vaan artikkelin mukaan kosto ja siitä seuraava euforinen, hetkellinen hyvänolon tunne. Hyvän olon tunne peittyi syyllisyyden ja häpeän tunteisiin, sekä myöhemmin mahdollisesti kehittyvät muut psyykkiset oireet. Tappaminen ensimmäisessä ja toisessa maailmansodassa ei artikkelin mukaan ollut tulosta siitä, että sotilaat olisivat olleet psyykeltään häiriytyneitä, vaan olosuhteet sodassa mahdollistavat koston motiivin täyttymisen. Mahdolliset psyykkiset ongelmat tulivat myöhemmin, kun syyllisyyden ja häpeän tunteita ei osattu tai niitä ei ollut mahdollista käsitellä.²⁹

Sota murtaa moraalikäsitteet ja sodassa tappamisesta tulee hyväksyttyä, jopa saman seurakunnan jäsenten kesken. Yhteisön yhteyttävä rakentava voima murtuu ja sota muuttaa ihmisarvon sekä vie oikeuden elää. Yhteisön keskeisin arvo ei enää ole elämän suojeleminen. Sodassa kuolema ei ole enää normaali, hyvä kuolema, jota voidaan käsitellä yhdessä. Kuoleman pelkoa ja kuolemaan liittyvää ahdistusta pystyttiin hoitamaan esimerkiksi sukupolvelta toiselle siirtyvien riittien avulla. Riitteihin liittyi avoin tunteiden käsittely. Kirkolla oli ollut keskeinen rooli kuolemanrituaalien, erityisesti hautaamisen toimittamisessa. Rituaalien mukainen hautaaminen poisti yhteistä ahdistusta, tiedettiin, että vainaja haudattiin tuttuun paikkaan, mikä mahdollisti ajatuksen läsnäolon jatkumisesta. Sodan jälkeen kirkko

²⁸ Tikka 2018, 10.

²⁹ Jones 2006, 229.

nähtiin voittaneiden puolelle asettuneena, ja se usein kielsi punaisten hautaamisen eikä mahdollistanut hävinneiden surun tunteen käsittelyä sekä vainajan muiston kunnioittamista.³⁰

Sisällissodan aikaan liittyviä pro graduja on tehty lukuisia, joista keskeisin Joutsenoa koskeva on Pirjo Pentikäisen historian pro gradu vuodelta 2000 ”Joutseno murroksessa vuosisadan vaihteesta 1920 luvulle”. Pentikäisen tutkimuksessa kuvataan Joutsenon muutos maatalousvaltaisesta pitäjästä teollistuneeksi paikkakunnaksi. Pentikäisen mukaan Joutsenoon maakunnista muuttaneiden ja paikallisen väestön välille ei syntynyt jännitteitä, vaan teollistumisen mukanaan tuoma paikkakunnan elinkeinoelämän vilkastuminen vaikutti myönteisesti sekä aktiivoivasti ihmisten arkeen. Esimerkiksi harrastus- sekä urheilutoiminta vilkastui paikkakunnalla. Tutkimuksen mukaan jännitteitä vaikutti syntyneen paikkakunnalle muuttaneiden ja paikallisten kulttuurin sekä tapojen välille. Seurakunnan toimintaa ei tutkimuksessa kuvata. Pentikäinen mainitsee omaa tutkimusaineistoaan esitellessään, että Joutsenon seurakunnan arkistoista löytyi 1950- ja 1960- luvuilla kerätty sisällissodan aikalaisten kirjoittamia muistiinpanoja vuoden 1918 keväältä. Tällaista aineistoa ei enää ollut löydettävissä seurakunnan arkistosta tätä tutkimusta tehtäessä. Pentikäisen mukaan alkuperäisaineistoa vaikuttaa Joutsenon kohdalla tuhoutuneen huomattavassa määrin jo sisällissodan aikana sekä myöhemmin Joutsenon ollessa evakkokunta toisen maailmansodan aikana.³¹

Sisällissodan vaiheita Lammien seurakunnan toiminnan kannalta tutki Jaakko Mikkola, Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian gradussaan *Muiden sota - sisällissota, sen tapahtumat ja tulkinnat Lammilla* vuodelta 2011. Mikkolan tutkimustuloksissa korostuu se, että Lammilla sota nähtiin ulkopuolisten toimina, ja paluu arkeen tapahtui paikkakunnalla nopeasti sodan päätyttyä. Sodan aikana Lammilla seurakunta sai toimia tavalliseen tapaan, kuitenkin punaisten tarkkailun alla. Seurakunnan toimintaa ei yritetty estää. Sodan jälkeen Lammilla ei tapahtunut suurta kirkosta eroamisaltoa. Mikkola arvelee vähäisen eroamisen johtuneen esimerkiksi siitä, että kirkosta eronneen saatettiin ajatella kuuluvan ääriivasemmistoon tai olevan pakana. Lammilla tuhoutui myös kirkko, kuten Joutsenossa.³²

³⁰ Peltonen 2009, 145-147.

³¹ Pentikäinen 2000, 10.

³² Mikkola 2011, 100-101.

Lotta Kukko tutki vuonna 2014 julkaistussa pro - gradussaan Tampereen seurakunnan toimintaa sisällissodan aikana. Seurakunnan toiminta keskeytyi lopulta taistelujen kiihdyttyä keväällä 1918, kun ihmiset alkoivat hakea turvapaikkaa seurakunnan tiloista taistelujen jatkuessa. Kukon mukaan Tampereella työntekijät ja seurakuntalaiset kokivat jatkuvuuden särkyneen ja rutiinien rikkoutuneen sodan aikaisen sekasorron ollessa pahimmillaan maaliskuu - huhtikuussa 1918.³³

Jukka Erkkilän kirkkohistorian gradussa vuodelta 2014 Ala - Karjalan rovastikunnan papit Suomen sisällissodan tulkitsijoina vuosina 1918 - 1929 kuvataan pappien kertomuksien kautta tapahtumia ja tunnelmia sisällissodan ajan Ala-Karjalassa. Erkkilä toteaa tutkimuksessaan sisällissodan jättäneen alakarjalaisiin kirkonmiehiin pysyvän jäljen. Erkkilä toteaa sodan olleen joillekin yleisinhimillinen tragedia, joillekin henkilökohtainen taistelu.³⁴

1.3 Yhteiskunta, kirkko ja Joutseno vuosisadan alussa

Suomalainen yhteiskunta oli muutoksessa 1800 - luvun loppupuolella, teollistumisen ja uusien aatteiden myötä. Nälkävuosien 1860 - luvun jälkeen Suomessa oli alkanut yhteiskunnallinen murros. Modernit aatteet levisivät, ja suotuisa taloudellinen kehitys muutti taloudellisia oloja. Talolliset vaurastuivat, keskiluokka kasvoi, sekä ihmiset alkoivat hakeutua kasvukeskuksiin, joissa oli mahdollista ansaita elantonsa ja näin kohentaa elämisen tasoaan. Sosiaaliset olot muuttuivat, keskiluokka kasvoi, maaseudulla talolliset vaurastuivat. Maaseudulle syntyi vaurauden merkkeinä meijereitä, pankkeja ja kauppoja. Väkeä alkoi myös siirtyä työn perässä kaupunkeihin, ja 1900 - luvun alussa maastamuutto oli voimakasta. Maaseutu ei kyennyt enää elättämään siellä syntynyttä väestöä. Suomalaiskansallinen ajattelu korosti kansan yhtenäisyyttä, vaikka alueelliset, taloudelliset ja sosiaaliset erot olivat suuria. Patriarkaalinen säätyajattelu oli edelleen vuosisadan vaihtuessa vallitseva, arvojärjestyksen saneleva tapa läpi elämän alueiden.³⁵

Muutos oli kuitenkin tulossa. Kirkon vastaista ajattelua oli lausuttu ääneen, ja eräänä kirkon vastaisena argumenttina esitettiin kirkon, erityisesti papiston myötämielinen suhtautuminen tsaarin valtaan läpi sortovuosien. Ennen suurlakkoa 1905 kirkon ja valtion ero oli

³³ Kukko 2014, 64.

³⁴ Erkkilä 2014, 65.

³⁵ Haapala 1995, 90, 94.

sosiaalidemokraattien puolueohjelmassa, koska esimerkiksi uskonnon harjoittamisen katsottiin olevan yksityisasia. Myös kulttuuriradikaalien piirissä kirkkoon kuulumisen katsottiin erääksi tsaarin sortotoimeksi, poliittiseksi pakkotoimeksi. Kirkon sisällä oli ollut uudistuksiin tähtäävää keskustelua jo 1800 – luvun lopulta, ja kysymys oli usein kirkon roolista hengellisenä ja toisaalta yhteiskunnan osana toimivana elimenä. Muutospaine kirkon ja valtion välisiin suhteisiin vaimentui suurlakon jälkeisinä vuosina. Kirkon aktiivisen roolin säilyminen osana yhteiskuntaa ja vastavoimana sosialismille katsottiin tukevan porvarillisten puolueiden pyrkimyksiä säilyttää vallitseva yhteiskuntajärjestelmä. Venäläisten yhtenäistämiskäsi vuosina 1908 - 1917 eli toinen sortokausi ja sen luoma paine hillitsi kirkkoon kohdistunutta kriittisyyttä. Kirkon katsottiin kykenevän puolustamaan kansan moraalialia ja tukevan kansallista identiteettiä vieraan vallan ikeen alla. Vuonna 1910 poistettiin ehtoollispakko avioliiton solmimisen edellytyksenä, ja se olikin suurin kirkkoon kohdistunut uudistus sitten säätyvaltiopäivien muutoksen 1906, joka vei papeilta säätyyn kuuluvan edustuksellisuuden politiikassa.³⁶

Sortokauden aikana useat yhteiskunnalliset sekä kirkkoon liittyvät uudistus pyrkimykset olivat herättäneet keskustelua vuosien ja jopa vuosikymmenten ajan. Suomen itsenäistyminen ja sortokauden päättymisen ei vielä mahdollistanut uudistusten toteutumista, vaan ensin oli edessä sisällissota, jonka jälkeen monet yhteiskunnalliset ja kirkkoon liittyvät kysymykset vasta voitiin ratkaista. Kaikkein radikaaleimmat ajatukset esimerkiksi kirkon ja valtion suhteissa eivät kuitenkaan toteutuneet, eikä uskonnonvapauslakikaan aiheuttanut suurta erovyöryä kirkosta. Kirkossa jäsenyydessä pysymiseen syynä saattoi olla se, että kaikkein radikaaleimmin kirkosta ajattelevat olivat paenneet maasta tai menehtyneet sodassa, teloituksissa tai vankileireillä. Sodan jälkeen myös kirkosta ero saatettiin tulkita vasemmistoradikaaliksi teoksi, eikä se olisi helpottanut kenenkään elämää maassa, jossa kirkon koettiin asettuneen voittajan puolelle.³⁷

Kulttuurin ja politiikan saralla 1800 - luvun loppupuoli ja 1900 - luvun alkupuoli olivat eteenpäin menevää aikaa. Keskeisesti Suomen suurruhtinaskunnassa vaikuttivat kansallisuusajattelu sekä sosialismin nousu. Niiden kanavina toimivat fennomaaninen ja sosialistinen liike. Samaan aikaan puu- ja sahateollisuuden perustuva vaurastuminen ulottui

³⁶ Kena 1979, 15-16, 18.

³⁷ Kena 1979, 20.

sekä kaupunkeihin että maaseudulle. Suomen bruttokansantuote viisinkertaistui vuosien 1860 - 1913 välillä. Uudistuksista ja kehityksestä huolimatta kansan kahtiajakoisuus säilyi. Oli ”herrat” ja ”kansat”.³⁸

Joutsenossa, kuten muualla Etelä – Karjalassa, tyypillistä oli pientilojen suuri määrä. Tilojen keskimääräinen viljelty peltoala oli vuonna 1910 5,1 hehtaaria, vaihteluväli tilojen viljellyssä pinta - alassa oli 3 - 25 hehtaarin välillä. Paikkakunnalla oli vain muutamia yli 25 hehtaarin viljelytiloja. Joutsenon maatalous perustui itsenäisiin pientiloihin. Länsi -Suomen kaltaista torppariongelmia ei tunnettu. 1820 - luvulla seudulla oli ollut vielä kaskitalous, joka 1910 - luvulle tultaessa oli muuttunut pääasiallisesti tuottajaelinkeinoksi koneistuen ja kehittyen uusia maatalouden menetelmiä kokeilevaksi. Isojako oli alkanut 1828, ja sen seurauksena kaskitaloudesta vähitellen oli alettu siirtyä tiluksiin ja karjatalouteen, mikä oli vähentänyt tuotannon haavoittuvuutta. Maatalouden muutoksessa pidetään tärkeänä kunnallishallinnon kehittymistä sekä kansanopetuksen luoman yleisen sivistystason kohoamista. Uusien oppien oli helpompi tulla kokeiltavaksi, kun viljelijäväestön sivistyksen taso koheni. Samaan suuntaan vaikutti myös virinnyt seura- ja yhdistystoiminta, joiden kautta uudet aatteet levisivät maatalouden pariin.³⁹

Suomessa teollistuminen oli 1900 - luvun alussa jatkunut jo vuosikymmeniä. Samaan aikaan Joutsenon kunta sekä seurakunta elivät rauhaisaa maalaispitäjän elämää Etelä - Karjalassa. Sitä seuranneet kaksikymmentä vuotta merkitsivät suurta muutosta paikkakunnalla sekä joutumista sisällissodan taistelujen näyttämöksi.⁴⁰

Kuusankoski Kymenlaaksossa oli teollistumisessa muutaman vuosikymmenen edellä Joutsenoa. Kuusankoskella rakennettiin 1870 - luvulta lähtien kolme paperitehdasta, joille hakeutui paitsi paikallista, myös kauempaa maakuntien väestöä töihin. Teollisuuden tarpeet määrivät infrastruktuurin ja yhteisön nopean kehittymisen. Työväestölle rakennettiin asuntoja, syntyi tiuhaan rakennettuja työläisyhteisöjä, joissa ei enää eletty maaseudun elintavan mukaan, vaan oltiin enemmän kaupunkimaisessa ympäristössä sähkön käytön mahdollistaessa valaistuksen tarvittaessa niin kotona kuin katuvaloina. Tehdasmiljöön rakentaminen oli

³⁸ Haapala 1995, 98.

³⁹ Ropponen 1997, 274-278.

⁴⁰ Haapala 1995, 49.

suunnitelmallista ja tarjosi niin tehtaan johdolle kuin työväelle modernin asumistavan. Jokainen uusi paperikone tai selluloosakattila toi uuden muuttajavirran.⁴¹

Kuusankosken ja Kymintehtaan lapsilla alkoi olla parempi koulutustaso kuin maalaispitäjien lapsilla 1900 - luvun alussa. Toisen polven tehtaan työläisten yleissivistyksen taso oli paljon korkeammalla kuin sukupolvea aiemmin. Omanarvon tunnon kohotessa ymmärrettiin, ettei herrasväki ollut kyvykkäämpää tai parempaa kuin tehdassaleissa ahkeroiva työväki. Koulutetut ihmiset olivat myös kiinnostuneita siitä, mitä maailmalla tapahtui, ja sitä kautta esimerkiksi marxilaisuus levisi Suomeen saaden kannattajia työväen keskuudesta. Koulutettu työväen sukupolvi nousikin kapinaan ja muodosti Kymintehtaan punakaartin ytimen vuonna 1918.⁴²

Agraariyhteiskunnan elämän turvallisuus oli vaihtunut tehdastyössä epävarmuudeksi talouden nousu- ja laskukausien myötä, joihin vaikuttivat kansainväliset suhdanteet sotineen. Tuotannon häiriintyessä tehtailla työläinen oli helppo irtisanoa 14 vuorokauden irtisanomisajan puitteissa. Irtisanomisia käytettiin suhdanteiden tasaamiseen, ja se toisaalta kylvi paitsi pelkoa myös katkeruutta ja vihaa työnjohtoa kohtaan. Sisällissodassa tuo katkeruus purkautui koston.⁴³

Joutsenossa teollistuminen tapahtui 1900 - luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Se merkitsi paikkakunnan väestömäärän kasvua 4000 asukkaasta 6500 asukkaaseen. Väestömäärän kasvu tapahtui paikkakunnalle muuttaneiden lukumäärässä. Joutsenon talonpoikainen väestö sai rinnalleen teollisuustyöväen yhteisön. Jännitteitä ei ilmeisesti syntynyt maalais- ja työväestön välille, vaan molemmat osapuolet hyötyivät paikkakunnan voimakkaasta kehityksestä. Joutsenossa ei syntynyt myöskään samanlaista vastakkainasettelua työväestön ja tehtaan johdon välille kuin Kymenlaaksossa tapahtui, vaikka työväenyhdistys oli aktiivinen sielläkin.⁴⁴

⁴¹ Aalto 2018, 19.

⁴² Aalto 2018, 22.

⁴³ Aalto 2018, 25.

⁴⁴ Ropponen 1997, 250-251.

1.4 Joutsenon seurakunta vuosisadan alussa

Joutsenon seurakunnalla oli 1900 - luvun alussa jo yli 250 vuoden kokemus itsenäisenä seurakuntana. Se oli perustettu 1639 Taipalsaaren seurakunnasta erottamalla, ja se liitettiin Savonlinnan hiippakuntaan vuonna 1895, kun itäisen Suomen piispanistuimen perustamisesta Viipuriin luovuttiin liian provokatiivisena Venäjää kohtaan. Maakunnassa Joutseno oli kuulunut Lappeen rovastikuntaan, ja kun rovastikuntien jakoa uudistettiin vuonna 1873, liitettiin Joutseno Jääsken rovastikuntaan yhdessä Jääsken, Kirvun, Ruokolahden, Antrean ja Rautjärven kanssa. Vuoden 1865 kunnallisasetus ja vuoden 1869 kirkkolaki erottivat maallisen ja kirkollisen vallan toisistaan. Joutsenossa pappien asema vallankäyttäjinä säilyi vahvana Ensimmäisen kuntakokouksen puheenjohtaja toimi kirkkoherra Gadding vuosina 1868 - 1905. Kirkkolain muutos vuonna 1869 pyrki lisäämään maallikoiden vastuuta seurakunnassa, minkä katsottiin kuuluvan protestanttiseen perinteeseen. Joutsenossa kaikki kirkkoneuvoston sekä kirkonkokouksen jäsenet olivat talollisia Gaddingin kauden ajan, ja molemmissa toimi kirkkoherra puheenjohtajana.⁴⁵

Kuntakokouksen esimiehenä kirkkoherra Gaddingin jälkeen vuodesta 1905 alkoivat toimia talolliset Juho Pöyhiä, Matti Pätilä, Matti Kiukas ja Oskar Siippainen vuorollaan. Kirkkoherra Gaddingin seuraajaksi valittu pastori Kunnas ei enää jatkanut kuntakokouksen johtajana. Vuonna 1913 kuntakokouksen esimieheksi valittiin leipuri Siippainen, joka oli sosiaalidemokraatti, ja hänet valittiin myös seurakunnan tilintarkastajaksi samana vuonna. Teollistumisen myötä paikkakunnalle muutto 1910 - luvun molemmin puolin muutti väestörakennetta. Kahdenkymmenen vuoden aikana Joutsenoon tuli lähes 2500 uutta asukasta, suurin osa heistä työväeksi sahalle ja Pulpin tehtaalle. Seurakunnan hallinnossa muutos näkyi sikäli, että maalaisseurakunnan hallintoon nousi sosiaalidemokraatti, jolla oli vahva sidos myös kunnan hallintoon. Seurakunnan työntekijöiden lukumäärässä tämä teollistumisen mukanaan tuoma väestömäärän kasvu ei kuitenkaan näkynyt.⁴⁶

Lokakuussa 1910 Joutsenon kirkonkokouksessa oli keskusteltu sekä tehty esitys diakonissan palkkaamisesta seurakuntaan. Diakonissan tuli työskennellä sekä kirkkoneuvoston että piirinlääkäriin alaisuudessa, etupäässä seurakunnan varattomien parissa. Vuosipalkaksi

⁴⁵ Ropponen 1997, 307-309.

⁴⁶ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; Ropponen 1997, 263.

ehdotettiin 600 Smk ynnä asunto ja lämpö. Kirkonkokous totesi, ettei tämän takia tarvitse kerätä lisää veroja, vaan varat löytyvät seurakunnan rahastoista, edellyttäen että virkaa varten saataisiin valtion avustus. Kirkonkokous päätti kääntyä maan hallituksen puoleen saadakseen 300 Smk:n vuotuisen avustuksen viiden tai kymmenen vuoden ajaksi diakonissan palkkaamista varten. Kyseisessä kirkonkokouksessa kirkkoherra Kunnas oli todennut, että seurakunnalla oli varat palkata diakonissa vaikka heti. Palkkauksen ehdoksi tuli valtioavun saaminen, koska köyhät olivat Kunnaksen mukaan myös kunnan elätettäviä. Varoja saatiin kerättyä ja ensimmäinen diakonissa palkattiin vuonna 1914.⁴⁷

Joutsenon kirkonkokous käsitteli kirkollisten kassojen tilaa elokuussa 1917. Kirkonkassa, viinikassa, kirkonrakennuskassa, virkatalojen rakennuskassa, palkkakassa, diakonaattikassa ja hautauskassa olivat hyvässä kunnossa, eli varoja oli kertynyt hyvin seurakunnan toiminnan rahoittamiseen. Samassa kokouksessa kirkkoherra Kunnas teki aloitteen, että seuraavan vuoden ajan työntekijöille maksettaisiin palkan lisäksi kalliinajan palkanlisää 50% peruspalkasta. Näitä työntekijöitä olivat kanttori, diakonissa, kiertokoulunopettaja, suntio, kirkkoväärti, urkujenpolkija sekä papit. Päätös koski kyseistä vuotta. Kiertokoulun opettajan tai urkujenpolkijan henkilöllisyyttä tai muuta heihin liittyvää tietoa ei aineistosta ole löytynyt. Molemmat mainitaan esimerkiksi kirkonkokouksien pöytäkirjoissa, lähinnä kun kyseessä on ollut palkkaukseen liittyviä kysymyksiä.⁴⁸

Joutsenon seurakunnassa yhteydenpito maalliseen ja kirkolliseen valtaan kuului kirkonkokoukselle. Tämä käy ilmi seurakunnan kirkonkokousten pöytäkirjoista, joissa yhteydenotoista on aina erillinen päätös esimerkiksi senaattiin, metsähallitukseen, Savonlinnan tuomiokapituliin ja Jääsken rovastikunnan lääninrovastiin, sekä niissä mainitaan useimmiten yhteydenottajaksi kirkkoherra Kunnas.⁴⁹

⁴⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

⁴⁸ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

⁴⁹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

2. Joutsenon seurakunta 1918

2.1 Papisto ja muut työntekijät

Kirkonkokouksen pöytäkirjan mukaan Joutsenon seurakunnassa työskenteli vuonna 1918 kirkkoherra, kappalainen, kanttori, diakonissa, kiertokoulunopettaja, kirkkoväärti, suntio ja urkujenpolkija. Diakonissan työskentelystä on säilyneissä asiakirjoissa maininta kesällä 1918. Vuonna 1914 palkatun diakonissan henkilö ja toiminta jää asiakirjojen ja käytettävissä olleiden aikalaiskertomusten perusteella pimentoon. Tilintarkastuskertomusten mukaan diakoniakassasta oli vuosittain avustuksia jaettu kunnan ja seurakunnan vähävaraisille. Muuta aineistoa diakoniatoiminnasta ei ole käytettävissä. Diakoninen toiminta vaikuttaa kuitenkin vakiintuneen sotavuoteen tultua.⁵⁰

Joutsenon seurakunnan kirkkoherrana toimi Kustaa Alfred Kunnas, joka oli syntynyt Tampereella marraskuussa 1862 talollisen Käcklundin perheeseen. Kunnas oli suorittanut ylioppilastutkinnon vuonna 1886 ja teologisen erotutkinnon vuonna 1889 sekä pastoraalitutkinto vuonna 1892. Teologisen tutkinnon hän oli suorittanut hyvin arvosanoin, ja esimerkiksi kirkkohistoriassa hänellä oli arvosanana laudatur. Kunnas oli vihitty papiksi Turun tuomiokirkossa tammikuussa 1890. Ensimmäiseen virkaansa hänet määrättiin Naantalın seurakunnan virkaa tekeväksi kappalaiseksi. Naantalın jälkeen hän toimi Kalvolan virkaa tekevänä kirkkoherrana ennen saapumistaan Joutsenoon kappalaiseksi helmikuussa 1898. Kunnas valittiin Joutsenon seurakunnan kirkkoherraksi tammikuussa 1905, ja tässä virassa hän toimi kuolemaansa saakka vuoteen 1931. Kirkkoherra Kunnas sai rovastin arvonimen vuonna 1919. Vuonna 1918 Kunnas oli ollut Joutsenossa pappina jo kaksikymmentä vuotta.⁵¹

Kirkkoherra Kunnas oli naimisissa Bernet os. Svenssonin kanssa. Heillä oli kolme lasta. Martti, Alfred ja Anna. Alfred osallistui 16 - vuotiaana sisällissotaan Karjalan Armeijakunnan 3. rykmentin riveissä, joka kävi sotaa Joutsenon rintaman valkoisella puolella ja jonka esikunta toimi Imatralla. Sisällissodan ajan Kunnaksen perhe oli sotaa paossa Jääskessä, joka jäi rintaman valkoiselle puolelle. Sisällissodan aikana punaisten puolelle jääneitä pappeja oli noin 30 jotka joutuivat punaisten kansanvaltuuskunnan kuulusteluihin. Useimmiten kuulusteluihin joutumisen syynä olivat saarnojen herättämät epäluulot tai kieltäytyminen lukemasta uuden

⁵⁰ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

⁵¹ KB Kunnas.

hallinnon ilmoituksia jumalanpalveluksissa. Myös epäilyt papin avunannosta valkoisille oli syy joutua kuulusteluun, sekä monilla papeista omat pojat olivat valkoisten puolella taistelemassa. Yleensä kuulustelujen joutumisen syynä oli myös se, ettei pappi halunnut allekirjoittaa uuden hallinnon laillisuutta tunnustavaa asiakirjaa.⁵²

Joutsenon seurakunnan kappalaisena sisällissodan aikana toimi Kustaa Nestori Korpela. Hän oli syntynyt Kullaalla, Porin lähellä lokakuussa 1875 torppari Korvensivun perheeseen. Ylioppilastutkinnon hän suoritti vuonna 1894 ja teologisen erotutkinnon vuonna 1899. Pastoraalitutkinnon hän suoritti vuonna 1906. Korpela vihittiin papiksi tammikuussa 1900 ja sen jälkeen hän tuli Joutsenoon papiksi Säkkijärven, Lavansaaren, Kivennavan, Kangasniemen, Tohmajärven ja Jaakkiman seurakuntien pappisvirkojen kautta vuonna 1910.⁵³ Myöhemmin Korpela valittiin Pertteliin kirkkoherraksi siellä toimineen kirkkoherra Tupalan jälkeen, jonka kerrottiin aikalaiskertomusten mukaan olleen punaisten ja valkoisten raakuuksien tuomitsija sodan jälkeen. Perttelissä Tupala oli koettu työväkeä ymmärtävänä pappina.⁵⁴ Näin oli myös kappalainen Korpelaakin luonnehdittu aikalaiskertomuksen mukaan. Kappalainen Korpela palveli kaikkia seurakuntalaisia poliittiseen aatteeseen katsomatta, ja sen lisäksi hänen kerrotaan olleen hyväsydäminen, vähäväkisiä ymmärtänyt pappi, sekä usein varattomien velatkin kerrottiin häneltä unohtuneen. Hänellä kerrotaan olleen tunnuslauseena: ”Se on jo kuitattu.”, sekä aikalaiskuvaus:” No, Korpela, hää ol sellane leputin, ettei pahhaa sanna sanoni kellekkää.”⁵⁵

2.2 Seurakunta rintamalinjalla

Joutsenossa oli vuosikymmenestä toiseen totuttu toimittamaan jumalanpalvelus kaikkina pyhä- ja juhlapäivinä. Erityisinä juhlapäivinä pappien velvollisuuksiin kuului pitää erityinen aamusaarna kirkkolain määräysten mukaan. Joutsenossa jumalanpalveluksiin osallistuttiin erityisesti juhlapäivinä. Tavallisina arkipyhinä kirkkossakävijämäärät olivat vähentyneet 1900 - luvun alusta sisällissotaan 1918 tultaessa. Kirkossa käytiin silloin kun samalla voitiin

⁵² KB Kunnas; Kena 1979, 58-59; Vuori 1992, 95.

⁵³ KB Korpela.

⁵⁴ Peltonen 1996, 228.

⁵⁵ KB Korpela; Vuori 1992, 24.

osallistua ehtoolliselle, ja kirkossa käyntien aktiivisuus väheni erityisesti, kun vuotuinen ehtoollispakko kumottiin vuonna 1910.⁵⁶

Joutsenossa kirkonkokoukset järjestettiin jumalanpalvelusten jälkeen kirkon sakastissa. Esityslista seuraavaan kokoukseen kuulutettiin edeltävässä jumalanpalveluksessa, ja Joutsenossa pitäjän- ja kirkonkokouksen pöytäkirja vuosilta 1890 - 1931 on yksi harvoista hyvin säilyneistä seurakunnan asiakirjoista, joissa on seurakuntaa koskevaa aineistoa vuodelta 1918. Kokouksissa käsiteltiin kirkon toimintaan liittyviä asioita, ja vuonna 1918 siinä kuvattiin seurakunnan työntekijöihin sodan aikana kohdistuneet väkivallanteot sekä tarkasti seurakunnan omaisuudelle aiheutuneet vahingot. Jumalanpalvelusten toimittaminen kirkossa keskeytyi sisällissodan myötä, koska punaisten joukot ottivat kirkon asevarastokseen. Sisällissodan aika oli poikkeuksellista seurakunnan toiminnan kannalta, eikä sotakuukausien ajalta ole kirkollisten toimitusten osalta säilynyt muita asiakirjoja.⁵⁷

Seurakunnan kirkonkokouksen pöytäkirjan ensimmäinen merkintä vuonna 1918 on kirjattu tammikuun 20 päivälle, ja se on tarkastettu tammikuun 21 päivänä ennen jumalanpalveluksen alkua. Kokouksessa pohdittiin seurakunnan metsän myyntiä kirkkoherran virkatalon palstalta. Ostajaksi oli metsähallituksen toimesta vahvistunut paikallinen Schaumanin saha, joka oli jatkanut puun sahaamista varastoon Joutsenon sahalla menekkivaikeuksista huolimatta. Ensimmäinen maailmansota ja Venäjän kaupan tyrehtyminen olivat hiljentäneet sahan myynnin. Kirkonkokouksessa tuotiin esille hakkuutöiden paikallinen työllistävä vaikutus ja todettiin hakkuiden olevan hätäaputöitä työttömille ja puutteessa eläville. Hakkuiden tuottoa aiottiin käyttää korjaamisrakentamiseen sekä kirkon urkujen uusimiseen. Pöytäkirjamerkinnöistä käy ilmi, että kokousta johti vielä tavan mukaan kirkkoherra Kunnas.

58

Tammikuun viimeisenä päivänä 1918 sisällissodan jo syyttyä kirkkoherra Kunnas perheineen pakeni Joutsenosta syntyneen rintamalinjan taakse Jääsken pappilaan. Paon syynä oli punaisten yritys pidättää kirkkoherra epäiltynä vehkeilystä valkoisten hyväksi välittämällä suojelukuntalaisille aseita. Joutsenossa varustautumista tulevaan yhteenottoon oli ollut jo

⁵⁶ Ropponen 1997, 307-325.

⁵⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; Murtorinne 1992, 80-81.

⁵⁸ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

syksyllä 1917 sekä punaisten että valkoisten puolella. Kirkkoherran asetoimitusyritys suojeleuskuntalaisille ei todennäköisesti ollut yksi yksittäinen tapahtuma, vaan osa yhteenottoihin valmistuvien osapuolten toimintaa marraskuun 1917 suurlakon jälkeen ennen varsinaisen sodan alkua. Asehankinnoista kertoo sodan aikana punaisten rintamapäällikkönä toiminut Jalmari Parikka vuonna 1938 kirjoittamassaan Viimeinen taisto - kirjassa. Parikka kuvailee lakkoviikon jälkeen punaisten tehostaneen vartiostojensa toimintaa aseistamalla niitä, sekä samalla huhujen alkaneen vahvistamaan käsitystä myös porvariston varustautumisesta aseiden mahdollista kapinaa varten. Parikka toteaa, ettei tiennyt, mistä huhut olivat lähtöisin tai ketkä niitä levittivät, mutta toteaa, että niihin alettiin lopulta uskoa, ja sen mukaan toimintaa kiihdytettiin.⁵⁹

Sotakuukausien ajalta tiedetään papeista kappalainen Korpelan olleen seurakuntaa palvelemissa. Punaiset olivat ottaneet kirkon ja useita muita seurakunnan rakennuksia haltuunsa. Kappalainen Korpela perheineen asui kappalaisen talossa, jossa säilytti seurakunnan arkistoa niiltä osin kuin oli seurakunnan kansliasta eli kirkkoherran talosta saanut noudettua. Epäselvää on, missä jumalanpalvelukset toimitettiin sotakuukausien aikana ja miten ne ylipäätään saatiin toimitettua. Aikalaiskuvauksen mukaan Korpela pysyi puolueettomana eikä sanoin ja teoin mitenkään osoittanut puolueellisuuttaan, jos sellaista olisi ollutkin. Korpelaan luotettiin, ja hänen kerrottiin saaneen apua punaisilta esimerkiksi kyetäkseen elättämään perheensä. Sodan loppuvaiheen taisteluissa Korpelan asuttama alapapilla tuhoutui tykistötulituksessa. Samalla tuhoutui seurakunnan asiakirjoja, koska kappalainen Korpela oli siirtänyt niistä keskeisimmät omaan asuntoonsa kirkkoherran paettua paikkakunnalta. Kappalainen Korpela perheineen säilyi hengissä talon kivijalassa sijainneessa kellarissa. Korpelan toimintaan sodan aikana liittyy aikalaiskertomukset siunauksen toimittamisesta sekä pappilan tuhosta.⁶⁰

Huhtikuun lopussa punaisten vetäytyttyä Joutsenon rintamalta Viipuriin tukemaan joukkojensa taisteluita syntyi Joutsenoon tilanne, jossa vetäytyvien joukkojen jälkeen jäi paljon tuhoa. Kirkon palo näkyi ja kuului räjähtelevien ammusten takia ympäri pitäjää. Tieto kirkon poltosta sai monet lähtemään sitä katsomaan ja osallistumaan hartauteen kirkon raunioiden

⁵⁹ Parikka 1938, 10.

⁶⁰ Vuori 1992, 166-168.

läheisyyteen. Savuavan kirkon raunioiden vieressä sijainneelle kivelle oli kiivennyt pastori, joka oli toimittanut hartauden paikalle kiirehtineiden kanssa. Todennäköisesti hartauden toimitti kappalainen Korpela, joka oli ollut paikkakunnalla koko sodan ajan. Sodan aikana oli tavallista, että varsinkin kirkkoherrat joutuivat pakenemaan paikkakunnan muiden virkamiesten, sekä ”herrasväen” kanssa. Tutkimuksen mukaan papistoon ei erityisesti kohdistunut punaisten vihaa, vaan suhteellisesti eniten vihan kohteeksi joutuivat kartanon - ja tilanomistajien ryhmä. On kerrottu pappien joskus joutuneen vihan kohteeksi henkilökohtaisen kaunan takia, ja toisaalta on olemassa kuvauksia punaisten ystävällisestä suhtautumisesta seurakuntansa pariin jääneestä papista. Ehkä kappalainen Korpela lukeutui tähän viimeksi mainittuun joukkoon ja nousi sodan loputtua kivelle hartautta toimittamaan. Jää arvailujen varaan, kohdistuiko häneen myöhemmin kirkkoherra Kunnaksen viha tai epäluulo sodan aikaisesta toiminnasta. Kirkkoherra ei missään yhteydessä käytettävissä olevan aineiston perusteella tuonut esille kappalaisen ponnisteluja vähä – osaisten parissa sodan aikana, eikä sen jälkeen. Kirjeissään kirkkoherra jopa luo käsityksen, että hän itse olisi ollut ensimmäistä hartautta suorittamassa seurakuntansa parissa kuvaamansa punaikeen väistyttyä Joutsenosta.⁶¹

Erikoinen yksityiskohta Joutsenosta on ilmatiedusteluvalokuva, jossa näkyy savuava kirkko, sekä muut palokohteet keskustan alueella 25.4.1918. Tiedustelua ja tietojen vaihtoa lienee ollut koko sodan ajan, silti Joutsenon rintaman sotakuvaksissa monet tilanteet vaikuttavat tulleen taistelujen osapuolille varoittamatta, mistä on esimerkkinä sodan päätösvaiheen punaisten yllättävä vetäytymien rintamalohkoltaan.⁶²

Sodan ajaksi Joutsenoon jäi kanttori Lemlin perheineen, ja hänen kerrotaan musisoineen punaisten tilaisuuksissa. Kanttori Lemlin löydettiin kuolleen 25.4. tien varresta valkoisten tullessa kylälle. Suomen sotaturmat 1914 - 1922 kertoo Lemlinin tulleen murhatuksi ampumalla, ja murhan syynä olisi ollut kieltäytyminen liittymisestä punaisten taistelijoihin. Tuon 35 - vuotiaana kuolleen kanttorin tiedettiin käyneen soittamassa punaisten esikunnassa ja muissa tilanteissa, joihin punaiset halusivat musisointia. Suomen sotaturmaluettelon mukaan kanttori Jalmari Alfred Lemlin oli syntynyt vuonna 1882 Jääskessä ja opiskellut Viipurissa lukkari - urkuriksi. Hänet luettiin kuuluvaksi sisällissodan valkoiseen osapuoleen, vaikka

⁶¹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; Kena 1979, 60; Peltonen 1996, 171.

⁶² Vuori 1992, 182-183.

tiedossa ei ollut, että hänet olisi rekrytoitu sotilasjärjestöön. Kanttorin kuolemaan liittyy aikalaiskertomuksia ja erilaisia teorioita siitä, kuka surman takana lopulta oli.⁶³

Kirkon kokoukset jatkuivat huhtikuun lopussa 1918. Ensimmäisessä kokouksessa taistelujen päätyttyä valittiin toimikunta selvittämään sodan tuhoja ja sovittiin uudesta kokouksesta toukokuulle. Toimikunnan jäseniksi valittiin kirkkoväärti Pätilä sekä kirkkoneuvoston jäsenet talolliset Punta ja Routti, puustellilautakunnan jäsen talollinen Salli, sekä lautamiehet Matikainen ja Solja. Sotakuukausien ajan seurakunnan toiminnasta on vaikea saada kuvaa, koska pääkirja ja muita asiakirjoja tuhoutui kappalaisen talon tulipalossa sodan lopulla. Punaiset olivat ottaneet kirkkoherran asunnon sekä seurakunnan kanslian omaan käyttöönsä sodan ajaksi. Sodan päätöshetkillä kirkkoherran taloon oli suuren salin lattialle kerätty kirjoja ja paperia, seurakunnan asiakirjoja, sytykkeeksi. Tulipalo jäi jostain syystä sytyttämättä, punaisten vetäytyttyä Joutsenosta. Kirkkoherra itse totesi myöhemmin tuhon kodissaan olleen ”surkian suurta”.⁶⁴ Kirkon käyttö jumalanpalveluksiin ei sodan aikana onnistunut, koska punaiset ottivat myös sen omaan käyttöönsä. Kirkkoväärtin eli suntion, urkujenpolkijan, kiertokoulun opettajan tai muiden seurakunnan toiminnassa mukana olleiden työntekijöiden sodan aikaisista vaiheista sodan aikana ei ole asiakirjoissa mainintoja.⁶⁵

Toukokuun alussa kirkonkokous laati pöytäkirjan seurakunnalle koituneista vahingoista. Kokous totesi puisen vuonna 1756 rakennetun kirkon tuhoutuneen täydellisesti. Pöytäkirjassa kerrottiin kirkon korjauksista ja lämmityksen asentamisesta sekä erityisesti mainittiin urkujen olleen vain seitsemän vuotta vanhat, 12 - äänikertaiset ja hyväkuntoiset. Vuonna 1777 rakennettu kellojalka oli tuhoutunut, ja se oli myös ollut lautakunnan mukaan hyväkuntoinen. Viinikellarin tuho ja kirkon kiviaidan särkeminen mainitaan pöytäkirjassa. Vakuutusten todettiin kattaneen 70.000 Suomen markan arvosta edellä mainittujen rakennusten vaurioista. Kirkkoherran virkatalon ikkunoista 86 kappaletta oli rikottu, ja erityisesti seurakunnan arkiston raastaminen mainitaan. Kirkkoherra vaati kotinsa sisustuksen täydellistä uudistamista, ennen kuin olisi voinut ajatella muuttavansa takaisin. Pari vuosikymmentä aiemmin valmistunut kappalaisen virkatalo mainitaan kokonaan tuhoutuneeksi, ja myös sen sanottiin olleen hyväkuntoinen. Lautakunta arvioi seurakunnan kiinteistöjen tuhojen arvoksi 813.000. Suomen

⁶³ Ss Lemlin 2001.

⁶⁴ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6

⁶⁵ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

markkaa ja niitä kattavat vakuutukset korvasivat niistä vain pienen osan. Voitaneen olettaa rahojen olleen kuitenkin tallessa pankissa, koska myöhemmissä kokouksissa mainittu pääoma mainittiin edelleen. Miten kappalainen Korpela rahoitti elämänsä ja seurakunnan toiminnan sodan aikana, se ei käy ilmi mistään asiakirjoista.⁶⁶

Lautakunnan pöytäkirjaan merkittiin aineellisten tuhojen lisäksi maininta tuhoutuneista rippikirjoista, kastettujen kirjoista, avioliittoon kuulutettujen kirjasta, kirkon päiväkirjasta ja virkaleimasimesta. Kunnas luonnehti asiakirjojen tuhoa:

”Lisäksi on huomioon otettava arkisto- ja kirjastovahingot, joiden suuruutta on mahdoton sanoa ennen kuin aikojen kuluttua.”⁶⁷

Lautakunta jätti jatkotoimet kirkonkokouksen arvioitavaksi ja päätettäväksi. Kokous jatkui kirkonkokouksena, ja pöytäkirjaan merkittiin punaisten käyttäneen kirkkoa ampumatarvikkeiden varastohuoneena sekä hevostallina. Pöytäkirjaan myös merkittiin:

”Lisäksi ilmoitettiin, että kirkossa ahkeraan tanssittiin, jolloin uruilla tanssimusiikkia esittivät entiset seurakuntalaiset veljekset Otto ja Toivo Pöljä. Lisäksi ilmoitettiin, että säännönmukaisesti harjoitettiin epäsiiveellisyttä sekä kirkossa että pappilan suojassa ja antautuivat riettauteen oman paikkakunnan monet nuoret naiset.”⁶⁸

Kirkonkokous merkitsi pöytäkirjaan syvällä murheella ja inholla edellä mainitut toimet paheksuen kuinka punaiset olivat: ”iljenneet saastuttaa Joutsenolaisten vuosisataiset pyhät perinteet”. Kirkonkokouksen pöytäkirjan mukaan kokouksessa oli tehty aloite, jonka mukaan edellä mainittuun osallistuneet pitäisi sulkea pois yhteydestä ja julistaa häpäisijät pakanoiksi ja publikaaneiksi. Sitä, kuka tuon ehdotuksen teki, ei kirjattu. Kirkollinen kurinpito - oikeus oli poistettu kirkkolaista jo viisikymmentä vuotta aiemmin vuonna 1869 niin sanotussa Schaumanin kirkkolain uudistuksessa. Tunnelmia kirkonkokouksessa kuitenkin kuvanee se, että pyhyiden tunnetta loukanneille vaadittiin järeää rangaistusta sekä kirkosta erottamista.

⁶⁶ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6

⁶⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6

⁶⁸ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

Nämä uhkaukset eivät liene toteutuneet, niistä ei enää tämän jälkeen löydy mainintaa. Seuraavassa pykälässä valtuutetaan kirkkoväärti myymään rautaromut tuhopaikoilta ja järjestämään siivous palopaikalla ja kirkonmäellä. Hackmanin sahan seurahuoneesta tehtiin sopimus seurakunnan kokoontumisia varten. Lopuksi kokous valtuutti pastorit järjestämään asumuksensa seurakunnan kustannuksella parhaaksi katsomallaan tavalla. Kirkonkokouksen jälkeisistä asiakirjoista tai aikalaiskertomuksista ei käy ilmi, että seurakunnan puolelta olisi aloitettu minkäänlaista kampanjaa häpäisijöiden sulkemiseksi pois yhteydestä. Ehkä kokouksen kirjauksessa saatiin kuvattua ja purettua sotaan liittynyttä perusturvallisuuden tunteen järkkymistä. Kirkonkokouksen pöytäkirja on ainoa jäljellä oleva asiakirja, jossa kirkon tuhot ovat kirjattuna. Huhtikuun lopun laajojen poliisikuulustelupöytäkirjojen joukosta ei kirkon tuhoon liittyviä asiakirjoja ole löydettävissä. Esimerkiksi Hackmanin sahan tuhoon liittyvät poliisiasiakirjat ovat vielä käytettävissä. Niissä on hyvinkin yksityiskohtainen selostus tapahtumien kulusta mahdollisten silminnäkijöiden nimet mainiten.⁶⁹

2.3 Nimismies tutki seurakuntalaisia

Joutsennon nimismies Emil A. Mether oli ollut kirkkoherra Kunnaksen tavoin pakosalla Joutsenosta sodan aikana. Taistelujen päätyttyä hän ryhtyi kuulemaan ja kirjaamaan paikallisten ilmoituksia pääasiassa omaisuuteen kohdistuneista varkauksista. Huhtikuun lopun ja toukokuun ajan Mether kirjasi lähes sata kuulustelupöytäkirjaa. Hackmanin sahan poltto sekä laivojen räjäytykset tulivat kirjatuiksi useiden eri todistajien kuulemisella. Seurakunnan omaisuuteen sekä työntekijöihin kohdistuneesta tutkinnasta ja mahdollisista kuulusteluista ei poliisin arkistoista asiakirjoja enää löydy. Kuulustelupöytäkirjat ovat selkeitä, niissä on asiallisesti kirjattu se, mitä kuulusteltavat olivat kertoneet. Metherin kirjoittamista teksteistä ei näy hänen henkilökohtaisia mietteitään tapahtuneesta, eikä hän millään tavoin pyri määrittelemään kuulusteltaviaan. Seurakunnan työntekijöiden kuulustelupöytäkirjoja ei myöskään löytynyt, joten ei ole tiedossa, kuultiinko heitä sodan ajan tapahtumista. Todistajien mukaan punaisten vetäytyessä tykistön tai jälkaväkiaseiden ääniä ei enää ollut kuulunut taistelujen osapuolten toimesta viimeisen sotayön aikana. Tulipalojen sytyttäjää ei kukaan osannut nimetä, mutta kuulusteltavat olivat vakuutelleet, että punaisten paikalliset johtohenkilöt olivat tuhotöiden takana.⁷⁰

⁶⁹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; KA Mikkeli, JNA, Ca:1, K-18 31/2, 35/3.

⁷⁰ KA Mikkeli, JNA, Ca:1, K-18 31/2, 35/3.

Yksi esimerkki kuulustelupöytäkirjoista on muurari Mattisen kuulustelupöytäkirjassa, jossa kerrotaan hänen perheestään, varallisuudestaan, hänen luku -ja kirjoitustaidostaan sekä siitä, ettei Mattisen tiedetty ennen sotaa syyllistyneen mihinkään moitittavaan tekoon. Mattisen ei myöskään tiedetty puhuneen negatiivisesti suojeluskunnasta lahtareina. Lisäksi hänen kerrottiin kieltäytyneen jyrkästi sodan loppuvaiheilla liittymästä punakaartiin. Kuulustelussa Mattinen kertoi hänen kuulleen punakaartin sotilalta, että kaikki ne talot saisi polttaa, joista tiedettiin miehiä menneen suojeluskuntaan. Työmies Ikävalkon mukaan Mattista oli sodan aikana useaan otteeseen pyydetty jatkamaan muurarin ammattiaan samassa työporukassa, johon Ikävalko kuului. Ikävalkon mukaan Mattinen oli nimennyt punaisille Joutsenosta useita suojeluskuntaan liittyneitä. Muutaman päivän sisällä siitä olivat punaiset pahoinpidelleet näitä Mattisen nimeämiä henkilöitä, jos he sattuiivat vielä olemaan paikkakunnalla. Helander niminen henkilö oli tämän ilmiannon jälkeen murhattu. Talollinen Kippari kertoi kuulustelussa Mattisen kertoneen nimenneensä henkilöitä punakaartille, koska he olivat vaarallisia. Lisäksi Mattinen oli sanonut, että punakaartin listalla olivat kirkkoherra Kunnas, sahanhoitaja Serenius sekä Joutsenon nimismies Mether, jotka olisivat tapettava, jotta Joutsenolaiset olisivat turvatut. Kirkkoherra Kunnaksen vaarallisuuden syy oli se, että hän oli tilannut suojeluskunnalle viisisataa kivääriä ja sanonut, että jos Joutsenoon jää yksikin työmies sodan jälkeen: ”ei Kirkkoherra Kunnas saarnaa Joutsenossa”.⁷¹ Mattisen kohtaloksi tuli kuulustelujen jälkeen: ”Lähetetään sotilasviranomaisten lähemmän käsittelyn alaiseksi”.⁷²

Toukokuun lopulla kuulusteluihin joutui neiti Piironen, joka oli palkattu punaisten ruuanlaittajaksi Joutsenon pappilaan. Hän oli ollut töissä Hackmanin sahalla ennen sotaa. Neiti Piironen pakeni punaisten mukana lopulta Viipuriin, jossa hänet pidätettiin, ja hän sai palata takaisin Joutsenoon. Neiti Piironen kertoi kuulusteluissa Joutsenossa saaneensa täyden palkan huhtikuun ajalta sekä 45 markan arvoiset kengät Honkalahden sahalla olleesta punaisten varastosta. Neiti Piironen kertoi, että palattuaan Joutsenoon kirkkoherra Kunnaksen rouva B. Kunnas oli ottanut häneltä kyseiset kengät pois sanoen niitä omikseen. Neiti Piironen joutui tämän kerrottuaan uudelleen kuulusteluun pari päivää myöhemmin. Uudelleen kuultuna hän myönsi kenkien olleen piilotettuna pappilan sikopahnassa, minne äitinsä oli ne laittanut, ja

⁷¹ KA Mikkeli, JNA, Ca:1, K-18 31/2, 35/3.

⁷² KA Mikkeli, JNA, Ca:1, K-18 31/2, 35/3.

kirkkoherran rouvan oli ne sieltä löytänyt, eikä niin että rouva Kunnas olisi ne häneltä jaloista vienyt. Uudelleen kuulustelun jälkeen neiti Piironen vapautettiin ehdolla: ”käy kerran viikossa esikunnassa”. Muita seurakuntaan liittyviä poliisiasiakirjoja ei ollut löydettävissä.⁷³

Nimismies Mether, joka oli Kunnaksen tavoin ollut punaisten tappolistalla, kuoli yllättäen heinä - elokuun taitteessa. Kuollessaan Mether oli noin viidenkymmenen iässä ollut Joutsenolainen kartanon isäntä, joka toimi tilanhoidon ohella myös nimismiehenä. Metherin kuolemasta kirjoitettiin Karjala - lehdessä sekä Käkisalmen sanomissa: ” Viime perjantain vastaisena yönä vaipui Joutsenossa kuolon uneen kruunun nimismies Emil Mether miehuutensa parhaassa iässä”.⁷⁴

Sotakuukausien aikana Metheriä oli tavoiteltu lehti - ilmoituksin Joutsenon kunnan kapinavaltuutettujen toimesta, jotta voitaisiin selvittää hänen hallussaan olevat valtion, kunnan ja yksityiset varat. Samalla nimismiestä uhattiin vallankumousoikeuden tuomiolla, jos hän ei tulisi selvittämään asioita. Metheriä ei tietävästi tavoitettu tiliä tekemään. Kapinallisten yleisien varojen sosialisointi ei jostain syystä ulottunut seurakunnan pankissa olleisiin varoihin, kuten myöhemmin syksyn kirkonkokouksen pöytäkirjasta kävi ilmi. Seurakunnan rahat olivat säästyneet sodan aikana, ja myös hetki ennen sodan alkua seurakunnan tilille tulleet rahat metsäkaupoista olivat säästyneet.⁷⁵

2.4 Kesän yli syksyyn

Sodan loputtua toukokuussa 1918 kirkonkokous kokoontui kunnantuvalle. Asialistalle oli alapappilan piirustusten hyväksyminen sekä suunnitelma korjausten etenemisestä. Seurakunnalle oli tarjottu kirkoksi työväentaloa, mutta siitä kieltäydyttiin, koska kokouksen mukaan sen remontoiminen tulisi liian kalliiksi. Sen sijaan Hackmanin seurahuoneen vuokraamista jatkettiin sekä päätettiin rakentaa sinne alttari ja saarnatuoli jumalanpalveluksia varten. Kokouksessa päätettiin antaa papeille, kirkkoväärtille, suntiolle, kiertokoulunopettajalle sekä diakonissalle palkanlisää 75% pohjapalkan päälle papillisen vuoden ajan. Kirkonkokous valtuutti kirkkoherra Kunnaksen matkustamaan seurakunnan

⁷³ KA Mikkeli, JNA, Ca:1, K-18 31/2, 35/3.

⁷⁴ Karjala 2.8.1918; KSS, 5.8.1918.

⁷⁵ TYÖ, 14.3.1918; KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

kustannuksella Savonlinnaan kapituliin keskustelemaan seurakunnan tilanteesta. Lisäksi Kunnakselle myönnettiin matkarahat Helsingin matkaan, jotta hän voisi keskustella myös kirkollispäällikön ⁷⁶ kanssa ja samalla matkalla ostaa seurakunnalle ehtoolliskalkkeja sekä kirkkoon että sairasmattakäyntejä varten. Joutsenon ehtoollisvälineet olivat kadonneet sodan aikana. Lehtitiedon mukaan sodan aikana hävinneet ehtoollisastiat löytyivät neljävuotiaan pojan toimesta pari vuotta myöhemmin Kaukaan tehtaan viereiseltä hiekkakuopalta, jonne ne olivat sodan aikana kätkeyty. Paikallinen pikkupoika oli tuon kätkemisen nähnyt ja kertoi siitä myöhemmin vanhemmilleen. ⁷⁷

Kesäkuun alussa järjestettiin jälleen kirkonkokous. Kokous totesi kirkon raunioiden ja kirkon maen siivouksesta, että se tuli järjestää jousipäivillä, eli pitäjäläiset joutuivat tekemään siivouksen kirkonveron kautta. Kerätyt romut suunniteltiin myytäväksi huutokaupalla myöhemmin. Myös alapappilan rakennussuunnitelmia tarkistettiin. Pöytäkirjoista syntyy vaikutelma, että kun yhteisin varoin eletään, pidetään huoli, että seurakunnan taloutta hoidetaan, kuten julkista taloutta tulee hoitaa säästösten mukaan. Edes poikkeustila ei sallinut muutoksia käytäntöihin. ⁷⁸

Jousipäivä on vanha katolisen kirkon aikainen kirkollisveron määrite, tietävästi jo 1500 - luvulta. Jousimiehellä tarkoitettiin täysikasvuista miestä, jonka yhden päivän vero papille oli hehtolitra viljaa ja puolikiloa voita. Viljan ja voin pystyi korvaamaan yhdellä karpän nahalla. 1600 – luvulla jousimies käsite vaihtui aviopariksi, joiden piti maksaa papille vaihteleva määrä rahaa ja viljaa. Myöhemmin 1600 - luvun aikana vakiintui jousimitaksi kolme tynnyriä viljaa taloa kohden. Se miksi kirkkoherra Kunnas käytti kirkonkokouksessa vanhaa, tietävästi 1500 ja 1600 - luvuilla käytettyä kirkonveron määrettä, ei kirkonkokouksen pöytäkirjasta ilmene. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kokoukseen osallistuneet ymmärsivät, mikä määrä työtä pitäjän taloutta kohden oli kyseessä. Olisiko kirkkohistoriaan perehtynyt kirkkoherra Kunnas tarkoituksella käyttänyt vanhaa termiä osoittaakseen historiaan perehtyneisyyttään. Olihan kirkkoherra Kunnaksella ollut tapana aikaisempina vuosina kirjata esimerkiksi kirkkolain uudistuksia käsiteltäessä laajasti niiden sisältöä pöytäkirjaan. ⁷⁹

⁷⁶ OpM. Tarkoitettiin opetusministeriä, josta käytettiin nimitystä kirkollis- ja opetustoimikunnan päällikkö.

⁷⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; SK, 26.8.1920; Vuori, 1992, 185.

⁷⁸ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 166.

⁷⁹ Ropponen 1997, 52, 97.

Juhannuksen alla seuraava kirkonkokous valitsi maanviljelijä Väinö Sunisen Pätilän kylästä ottamaan osaa Jääsken rovastikunnan vuoden 1918 kirkolliskokous edustajan vaaliin Joutsenon seurakunnan edustajana.⁸⁰

Kappalainen Korpela lähetti kesäkuussa kirjeen Joutsenosta Hackmanin sahan pääkonttoriin Viipuriin. Korpela pyysi avustusta paikkakunnan nälkää näkeville lapsille. Kirjeessä arveltiin Joutsenossa olevan ainakin 100 lasta ”arveluttavassa määrässä nälkää kärsivää, joista suurin osa Honkalahden alueella”.⁸¹ Teollisuusalueen lasten tilanne huolestutti pastori Korpelaa. Tiedossa ei ole saivatko Joutsenon lapset avustusta. Kirkonkokouksen pöytäkirjaan tällaisesta avustuksen hakemisesta ei ole tehty merkintää, eikä siitä, oliko asia ollut esillä seurakunnan päättävissä elimissä. Sodan jälkeen kirkkoherran johdolla toimitetuissa seurakunnan päätöksiä tehneissä kokouksissa tuotiin esille hävinneiden hätä, mutta hädänalaisten auttajista mainintaa ei ole kirjattu. Vaikuttaa siltä, että kirkonkokousten pöytäkirjoihin kirjautui pitkälti sellaiset asiat, jotka kirkkoherra koki tarpeelliseksi mainita.⁸²

Kunta oli perustanut keittiön Honkalahteen toukokuussa. Sen tarkoituksena oli auttaa hädänalaisia punakaartilaisperheiden alaikäisiä ja työkyvyttömiä. Sodan jälkeen oli myös kuntakokouksen esimiehenä toiminut sosiaalidemokraatti leipuri Siippasen todettu muuttaneen pois paikkakunnalta eli eronneen tehtävästään. Kunnan päättävissä elimissä jatkoivat talolliset. Joutsenosta lähetettiin punaorpoja Operaatio Pohjanmaan kautta uusiin perheisiin Pohjanmaalle kasvatettavaksi pois kotiympäristöstään ja kotiensa aatteista. Kesän ja syksyn 1918 aikana Suomessa oli selvinnyt, että lähes 25000 lasta oli jäänyt orvoiksi tai turvattomaan tilaan, vaille säännöllistä huolenpitoa. Suurin osa lapsista oli punaisten, noin 24000. Valkoisten leskille ja lapsille oli järjestetty eläke, samaan aikaan punaisten puolella apuna oli köyhäinapu, johon kappalainen Korpela oli yrittänyt saada tukea Joutsenossakin sahatoimintaa harjoittaneelta Hackmanilta. Yhdeksi köyhäinavun muodoksi oli tullut lasten sijoittaminen pois kotoaan, niin sanottuun elätehoitoon. Se oli usein yksinäisen punalesken ainoa apu. Punaorpoja haluttiin siirtää vakavamielisiin, maataviljeleviin herännäisperheisiin. Tällaisilla perheillä katsottiin olleen parhaat edellytykset vakavaan ja hyvään kasvatukseen.

⁸⁰ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 166.

⁸¹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6.

⁸² KA Mikkeli, JSA, II Ca:6

Tällaisia perheitä löytyi Savosta ja etenkin Pohjanmaalta, jossa laihialainen asemakirjuri Salokannel oli aktiivinen tässä hankkeessa, koska hänellä oli ollut yhteyksiä Kymin pitäjään. Salonkanteleen kirjoitus julkaistiin Ilkka - lehdessä syyskuussa 1918 ja siinä hän kehotti ystävällisesti talonpoikia ottamaan iältään 4 - 12 - vuotiaita lapsia jonkun määrän hoitoonsa. Salokanteleen mukaan pääasiana oli: ”Saada lapsille ruokaa, ihmisystävällistä kohtelua ja pois siitä huonosta henkisestä ilmapiiristä, jossa olivat tähän asti kasvaneet”.⁸³ Punaisten sotaorpojen myöhempi kirkosta eroamisprosentti oli moninkertainen verrattuna muuhun väestöön, myös työväenliikkeeseen kuuluneiden joukossa.⁸⁴

Viikkoa myöhemmin kesäkuun lopussa kirkonkokous julisti lukkari - urkurin viran hakijoille avoimeksi. Takuusummaksi tuli 1000 Suomen markkaa. Kokouksen pöytäkirjaan kirkkoherra Kunnas kuvaili sodan ajan Joutsenon alueen ihmisten kuormaa, jonka punaiset vallankäyttöllään alueelle loivat. Kunnas lisäsi pöytäkirjaan:

”Kuorman täytteenä punaset polttivat seurakunnan kirkon ja Kappalaisentalon ja turmelivat Kirkkoherran virkatalon.”⁸⁵

Kunnas jatkoi kirkonkokouksen pöytäkirjassa kuvailuaan Joutsenon seurakunnan ja seurakuntalaisten hädästä sekä lisää odottavansa maan hallitukselta apua. Kunnas ehdotti sellaisen lähetystön nimeämistä, joka olisi vienyt viestin esivallalle seurakunnan huonosta tilanteesta. Samalla lähetystö olisi voinut toimittaa esityksen, että Lappeenrannan sotasaalisvarastolta olisi saatu tiiliä kappalaisen virkatalon uunien rakentamiseen. Lähetystöön nimettiin sahanhoitaja Serenius, talollinen Sälli ja kirkkoherra Kunnas. Tämän kesäkuun lopun kokouksen pöytäkirjan lähes sivun mittainen kirkkoherra Kunnaksen kirjoitus heijasteli väsyneen miehen mielialoja, hänen ahdistustaan taloudellisen epävarmuuden keskellä. Tämä oli niitä harvoja Kunnaksen jälkeensä jättämiä tekstejä, joista voi hänen tuntojaan tulkita.⁸⁶

Kesäkuun viimeisenä päivänä pidettiin jälleen kirkonkokous, jossa pohdittiin rakennussuunnitelmia, sekä: ”Päätettiin hankkia seurakuntatarpeisiin ehtoollisvälineet hopiasta

⁸³ Ilkka 19.9.1918.

⁸⁴ Kaarninen, Mervi 2017 [2008], 10, 83, 209; Vuori, Pertti 2019 [1992], 145-146.

⁸⁵ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 167.

⁸⁶ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 167.

hävinnneiden tilalle”. Valitusajasta huolimatta päätökset päätettiin laittaa heti käytäntöön. Heti sodan päätyttyähän oli seurakunnan käyttöön ostettu kaksi kalkkia, joilla voitiin ehtoolista jakaa.⁸⁷

Heinäkuussa kirkkoherra Kunnas jätti hakemuksen ”Korkeanarvoiselle Savonlinnan Hiippakunnan Tuomiokapitulille”. Hakemuksessaan Kunnas kirjoitti:

”Ilmoittaudun nöyrimmästi Korkeanarvoiselle Tuomiokapitulille hakijana avoimeksi julistettuun Vehkalahden seurakunnan Kirkkoherran virkaan. K. Alf. Kunnas”.⁸⁸

Hakemuskirjeen ohessa Kunnas oli liittänyt luettelon opinnoistaan sekä työpaikoistaan. Liitteenä oli myös pappisuran alun todistus Turun tuomiokapitulista 1890 - luvun alusta, jossa kerrottiin Kunnaksen suorittaneen pappisvirkaa varten ”sellaiset näytteet ja käyneen sellaisen tutkinnon mikä kirkkolain § 163 määrää”, ja tuolloin hänet oli havaittu hyväksi hoitamaan pappis- ja kirkkoherran virkaa. Todistuksien jäljennökset todistivat Joutsenossa oikeiksi kappalainen K. Korpela ja opettaja Annikki Auvo. Kunnaksen käyttämä kirjekuori on säilynyt arkistossa, ja Joutsenon postileimassa vielä kesällä 1918 lukee Joutseno paitsi suomeksi myös venäjäksi, mikä kuvanee koko Suomen yhteiskunnan siirtymävaihetta kohti itsenäisyyttä.⁸⁹

Savonlinnan hiippakunnan kapituli asetti elokuun alussa vaaliehdolle Vehkalahden kirkkoherran viran hakijat. Kirkkoherra Kunnaksen viran haku päättyi jo kapitulin vaalisija -asetteluun, sillä ensimmäiselle vaalisijalle asetettiin Viipurin kaupungin suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Karl Ruben Jauhiainen, joka oli toiminut paitsi opettajana Kuopiossa myös käynyt valtion määrärahalla Jäämeren rannikolla toimittamassa papin tehtäviä Murmanskissa asuville suomalaisille. Toiselle vaalisijalle asetettiin Suomen lähetysseuran apujohtaja filosofian maisteri Hannu Haahti, joka Suomen lähetysseurauransa aikana teki lähetystyön tarkistusmatkoja Afrikkaan ja Kiinaan. Kolmannelle vaalisijalle kapituli asetti Ruotsinpyhtään kirkkoherran Karl Adrian Candolinin. Ruotsinpyhtään seurakunta oli tullut sotavuonna tunnetuksi siitä, että sen palveluksessa ollut pastori Einar Rauhamäki oli ollut ainoa

⁸⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 168; SK, 26.8.1920.

⁸⁸ KA Mikkeli, VHTKA, Ea:43, 2.03 70/1-78/4

⁸⁹ KA Mikkeli, VHTKA, Ca:22, 2.03 70/1-78/4.

kirkon papeista, joka avoimesti tuki punaisia osallistuen heidän hallintoonsa ja sisällissodan taisteluihin punaisten puolella.⁹⁰

Vehkalahden kirkkoherran ja kappalaisen haku uutisoitiin myös sanomalehdissä. Esimerkiksi Helsingin Sanomat ja Uusi Suometar julkaisivat hakijoiden tiedot. Uuden Suomen uutisessa Suomen lähetysseuran apujohtaja Haahden työnantajaksi oli vaihtunut Suomen merimieslähetys. Lehtien mukaan Vehkalahdelle avoimiin virkoihin haki yhteensä yhdeksän eri pappia. Tuomiokapitulin vaalisijoille Vehkalahden kirkkoherran virkaan asetettiin kolme pappia, ja myöhemmin syksyllä toimitetussa kirkkoherran vaalissa kirkkoherraksi valittiin Hannu Haahti.⁹¹

Heinäkuun aikana kirkkoherra Kunnas toimitti tiedot Joutsenon seurakunnan kohtaamista tuhoista sodan ajalta Jääsken lääninrovastin viransijaisena toimineelle Rautjärven kirkkoherra G.A.Rossanderille. Lääninrovasti toimitti tiedot edelleen Savonlinnan tuomiokapitulille ennen heinäkuun loppua. Senaatti oli toukokuussa määrännyt ja Savonlinnan tuomiokapituli oli käskenyt toukokuussa lähettämässään kiertokirjeissä lääninrovasteja toimittamaan rovastikuntiansa seurakuntien tiedot sodan aikaisista papistoa ja kirkonpalvelijoita kohdanneista väkivaltaisuuksista. Lisäksi pyydettiin tietoja kirkkojen, pappiloiden, arkistojen ja muun kirkollisen omaisuuden hävittämistä sekä vahingoittamisista. Lisäksi kirkkoherrat veloitettiin tekemään selkoa lääninrovastille kirkkojen häpäisyyistä, jumalanpalvelujen estämisistä ja kaikenlaisesta toimitusten häiritsemisistä. Edellä mainitut tiedot lähetettiin Senaatin määräyksen mukaan Senaatin kirkollis- ja opetustoimituskunnalle säilytettäväksi. Tiedot tuli toimittaa heinäkuun 1918 aikana tuomiokapituliin. Kyseistä kirjettä ei enää ole löydettävissä Kansallisarkistosta. Sen sisällön voi kuitenkin arvella sisältäneen samat tiedot kuin Joutsenon kirkonkokouksen pöytäkirjaan oli jo toukokuussa kirjattu.⁹²

Heinäkuun lopulla Kirkkoherra Kunnas kertoi kirkonkokoukselle aiemmin päätetyistä toimista seurakunnan tilanteen korjaamiseksi ja selvitti kokoukselle, miten asiat olivat edenneet. Pöytäkirjasta eivät käy yksityiskohdat ilmi, eikä enää ole käytettävissä Savonlinnan tuomiokapitulin eikä valtionhallinnon vastauskirjeitä seurakunnalle.⁹³

⁹⁰ Huhta 2010, 39.

⁹¹ KA Mikkeli, VHTKA, Ca:22, 2.03 70/1-78/4; US 17.7.1918; HS 18.7.1918.

⁹² KA Mikkeli, VHTKA, Ca:22, 2.03 70/1-78/4.

⁹³ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6

Elokuussa kirkkoherra Kunnas osallistui Imatralla sankarihautajaisiin, jossa siunattiin kolmekymmentä valkoisten puolella kaatunutta. Hautajaisia kuvattiin juhlaviksi, ja Karjala -lehden mukaan Kunnaksen toimittama hartaus oli koskettava. Hänen haudalla pitämänsä puhe vainajien muistolle kohdistui Joutsenolaisten puolesta jääkärimajuri Ståhlberille. Samassa tilaisuudessa puhui myös Joutsenolainen maanviljelijä Arponen, joka oli Joutsenon seurakunnan luottamustoimissa ollut jo pitkään mukana ennen sotaa. Lehtikirjoituksen mukaan juuri Kunnaksen puhe oli ollut yksi juhlan kohokohdista, mikä kertonee sen, mitä hän sodan osapuolista ajatteli. Sodan jälkeisen suojeluskunnan ja papiston välinen yksi yhteistyön muoto oli pappien aktiivinen osallistuminen suojeluskuntien juhlatilaisuuksiin. Vaikka papit virkansa puolesta olivat sodan jälkeen punaisen ja valkoisen kansan keskellä, voisi sanoa, että kirkkoherra Kunnas ei osallistunut valkoisten puolen tilaisuuksiin pelkästään virkansa vaan myös vakaumuksensa puolesta. Näin hän toiminnallaan osoitti Joutsenolaisille, mikä papin paikka paikallisessa yhteisössä on. Hävinneiden puolella kirkkoherran osallistuminen vapautusjuhliin koettiin rienauksena heitä kohtaan. Sodan ajalta on kuvaus kappalainen Korpelan toimittamasta hautaan siunauksesta. Vaikka kuvaus koskee lapsen hautausta, on sotakuukausilta säilyneessä hautakirjassa merkintöjä myös kaatuneiden punaisten hautauksista. Voisiko jälkepäin ajatellen kappalainen Korpelan sodan ajan toiminta punaisten parissa sitten ollut valkoisten ja kirkkoherran arvojen vastaista? ⁹⁴

Kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa kirkon sisällä oli monenlaisia näkemyksiä siitä miten sodanosapuoliin tulee suhtautua. Kirkon johdon jyrkästä suhtautumisesta kapinoitsijoita kohtaan oli kirkossa ajatuksena myös se että kirkko on koko kansaa varten ja kirkon tulee kantaa vastuunsa kaikkien jäsentensä hengellisestä ja henkisestä tilasta. Paikallistasolla tällaisen ajattelun toteutuminen riippui seurakunnan papiston henkilökohtaisista asenteista. Joutsenossa kirkkoherran asenne punaisia kohtaan sodan jälkeen oli pitkälti vaikeneminen, ja kappalaisen asenteet punaisia kohtaan todennäköisesti olivat ymmärtäväisempiä koska hän tuli vuosikymmen myöhemmin työvään äänillä valituksi kirkkoherraksi. ⁹⁵

⁹⁴ KA 20.8.1918; Tikka 2009, 136-137.

⁹⁵ Kena 1979, 103.

Kesän ja alkusyksyn aikana Joutsenon seurakunta oli ilmoittanut sanomalehdissä kirkkoherra Kunnaksen allekirjoittamilla ilmoituksilla avoinna olleesta lukkari - urkurin virasta. Esimerkiksi Kotimaa lehdessä olleessa ilmoituksessa kerrottiin:

”Lukkari - urkurin virka julistetaan haettavaksi 60 päivän kuluessa tämän kuun 6 päivästä lukien. Vahvistettu palkka on vuodessa Smk 1.200 ynnä ruumisveisusta 50 p. (Kalliinajan lisäystä maksetaan nykyisin 75% pohjapalkasta). Asetettavan takaus - summan suuruus on 1.000 mk”⁹⁶

Syksyn lähestyessä oli käynyt ilmi, että virkaan ei ollut löytynyt hakijoita, ja syyskuussa kirkonkokous oli päättänyt lukkari - urkurin palkan korottamisesta 175 Suomen markkaan kuukaudessa. Samassa kokouksessa oli päätetty hankkia: ” Riittävän voimakas urkuharmooni seurakunnan tarpeisiin”.⁹⁷

Samassa syyskuun kokouksessa päätettiin maksaa kirkkoväärtin kautta: ”maalaisten paloapuyhtiön vuosimaksu kuluneelta vuodelta, koska sattuneet vahingot kuuluvat nyt kuluvaan vuoteen” Mielenkiintoinen pykälä, joka tarkoitti ilmeisesti sitä, että vakuutusmaksut voitiin maksaa jälkikäteen vahingon satuttua. Myöhemmin seurakunta oli joutunut ottamaan huomattavan lainan jälleenrakentamista varten, eli avoimeksi jäi, saiko seurakunta vakuutuskorvauksia myöhemmin.⁹⁸

Lokakuussa Karjala - lehti uutisoi Ravattilan kansakoulun 20 - vuotismuistojuhlusta. Erityisen juhlusta teki se, että kirkkoherra Kunnas oli vihkinyt kyseisen kansakoulun kappalaisena ollessaan käyttöön kaksi vuosikymmentä aiemmin, ja lehden mukaan juhlaan oli myös syytä, koska koulu oli: ”peripohjin korjattu punaisten hävityksen jälkeen, ainoastaan rikutut ikkunarudut olivat vielä paikoillaan, koska uusia ei oltu saatu sijaan.”. Sisällissodan jälkeen papiston ja kirkon toiminta sekä suhtautuminen koettiin porvariston parissa myönteisenä, vahvistaen heidän positiivisia asenteitaan kirkkoa kohtaan. Järjestäytyneen työväestön parissa papiston ja kirkon suhtautuminen sotaan ja vankikysymykseen vahvisti negatiivista käsitystä

⁹⁶ KM, 12.7.1918

⁹⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6

⁹⁸ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 169.

kirkosta, samalla myös mielikuvaa kirkon asettumisesta voittajan puolelle. Sodan jälkeen punaisten sota-orpojen kirkosta eroamisprosentti oli muuta väestöä suurempaa.⁹⁹

Karjala - lehden mukaan kirkkoherra Kunnas toimitti koulun uudelleenvihkimisen, ja koulujen piiritarkastaja muisteli sodan ajan Joutsenolaisten kärsimyksiä sekä kansakoulun merkitystä vapaussodalle. Lehti kertoi myös joutsenolaisesta Uno Cygnauksesta ja hänen suvustaan.¹⁰⁰

Lokakuun alun kirkonkokous alkoi valmistautua lähestyvään kirkkovaltuuston vaaliin. Tutkijalautakintaan valittiin kappalainen Korpela, maanviljelijät Finni ja Pätilä. Varalle valittiin maanviljelijät Kaivola ja Toikka. Tutkijalautakunnan tehtävänä oli tarkistaa vaaleissa äänestäneiden äänikelpoisuus. Samassa kokouksessa valittiin myös muut seurakunnan toimikunnat, ja on merkille pantavaa, etteivät valinnat osuneet muihin kuin talollisiin. Työläisiä tai sosiaalidemokraatteja ei enää luottamustehtäviin valittu.¹⁰¹

Lokakuisessa kirkonkokouksessa lautakuntien valinnan ohella myönnettiin rahoitus kirkkoherran pappilan valaistukseen. Pimenevä syksy oli mahdollisesti saanut kirkkoherran kaipaamaan valaistusta pihalleen, vai oliko mielessä vielä epävarmuus omasta turvallisuudesta. Päätöksessä todettiin seurakunnan kustantavan kupariset johdot. Lamppuja pappilassa tarvittiin viisitoista kappaletta, joista kaksi ulkovaloiksi. Samassa päätöksessä todettiin kustannuksia tulevan patsaista, joita tarvittiin sähkölankojen vetoa varten. Patsailla tarkoitettiin ilmeisesti sähköpylväitä, joihin langat ripustettiin. Kustannukset olivat 1900 Suomen markkaa, ja rahaa todettiin olevan seurakunnan tilillä tätä rakentamista varten riittävästi. Saman kokouksen kirjauksessa pohdittiin myös kappalaisen talon suunnitelmia sekä todettiin, etteivät sen ajan kappalaisen talon metsänomistukset takaa riittävää polttopuuhuoltoa kappalaisen talolle. Polttopuuongelman ratkaisuksi päädyttiin ajatukseen, että kappalaisen taloon voitaisiin hankkia lisää metsämaita. Kokous päätti nimetä selvittäjän etsimään mahdollisia myytäviä metsäaloja, joita olisi voitu liittää kappalaisen talon maihin.¹⁰²

Kirkonkokousten pöytäkirjaan merkittiin kokouksen jälkeen teksti, jossa päätöksiin tyytymätön neuvotaan tekemään päätöksistä valitukset Savonlinnan tuomiokapituliin. Pöytäkirjat merkittiin tarkastetuiksi kahden tarkastajan toimesta viimeistään seuraavana pyhänä. Lokakuisen kokouksen jälkeen kirkkoherra Kunnas on erikseen merkinnyt toisen pöytäkirjan

⁹⁹ Karjala, 18.10.1918; Kena 1979, 104.

¹⁰⁰ Karjala, 18.10.1918

¹⁰¹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 169.

¹⁰² KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 171.

tarkastajan talollisen J. Puntan laiminlyöneen tarkastuksen. Kunnas kirjoitti julkaisseensa pöytäkirjan kirkossa lokakuun viimeisessä jumalanpalveluksessa. Kirkkoherran pedanttisuus tuli ilmi tässäkin tapauksessa, kuten muissakin asiakirja- tai luetteloteksteissä. Ilmeisesti tilastojen äärellä Kunnaksen sisäinen virkamies oli hereillä ja luvut pysyivät täsmällisinä.¹⁰³

Lokakuussa kirkkoherran, sahanhoitaja Sereniuksen ja virkatalolautakunnan puheenjohtaja Lätin esityksestä ja kirkonkokouksen päätöksellä lähetettiin anomus kapituliin katto- ja rakennustiilistä. Kunnaksen tietoon oli tullut, että Lappeenrannan satama - alueella säilytettiin sotasaaliskeskusosastolla rakennustarvikkeita. Joutsenon seurakunta anoi 40000 kattotiiltä ja 400000 rakennustiiltä sekä kirkkoa että kappalaisen virkataloa varten. Seurakunnan anomuksessa vedottiin seurakunnan puutteenalaiseen tilaan sodan jäljiltä. Tuomiokapituli käsitteli asiaa ja totesi päätöksessään, että: ”kattotiilet ovat tilattu muihin tarkoituksiin niin, ettei niitä Joutsenoon ylety”.¹⁰⁴ Tuomiokapituli ilmoitti asian Joutsenon kirkkoherran virastolle. Kapitulिन asessori Mustakallio teki ehdotuksen senaatille rakennustiilien saamiseksi, ja kapituli puolsi hanketta. Tiedossa ei ole mitä Senaatti rakennustiilianomukseen vastasi.¹⁰⁵

Lokakuun lopulla päättymässä olleen kirkollisvuoden ajan tilejä tarkastettiin vuodesta 1917 vuoteen 1918. Tilintarkastajina toimivat talolliset Lähde ja Pätilä, jotka tarkastuskertomuksessaan kertoivat tilejä hyvin hoidetuiksi ja kuittien kanssa yhtäpitäviksi havaituiksi. He suosittivat vastuuvapautta tilintekijälle kirkkoväärti Pätilälle, minkä kokous myönsikin. Seurakunnan tilit olivat sodasta huolimatta noin 135000 Suomen markkaa plussalla kokouksen mukaan. Kokouksen pöytäkirjasta ei käynyt ilmi, miten rahat olivat säilyneet sotakuukausien aikana, eikä erikseen mainintaa siitä, oliko seurakunnan varoja käytetty sodan aikana. Pöytäkirjaan ei tullut myöskään merkintää miten kappalainen Korpelan kesällä Viipuriin Hackmanin sahan pääkonttoriin lähettämään avustuspyyntöön oli reagoitu. Seurakunnan kaikki tilit olivat syksyllä plussalla, diakoniatililäkin oli rahaa yli 4000 Suomen markkaa.¹⁰⁶

Samassa kokouksessa tuli luottamustehtäviin valituiksi uusia jäseniä erovuorossa olleiden tilalle. Edelleen valinnat osuivat talollisiin, eikä työväestön tai vasemmiston ehdokkaita edes esitetty luottamustoimiin. Kappalaisen virkatalon maihin liitettäväksi suunnitellun

¹⁰³ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 171.

¹⁰⁴ KA Mikkeli, VHTKA, Ca:22, 2.03 70/1-78/4.

¹⁰⁵ KA Mikkeli, VHTKA, Ca:22, 2.03 70/1-78/4.

¹⁰⁶ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 171.

metsäalueen hankintaa varten asetettiin myös lautakunta, jolta pyydettiin esitys myöhempään kokoukseen mahdollisesta ostettavasta ja kyseisen talon maihin liitettävästä alueesta. Kevään ja kesän 1918 aikana tehdyt tiedustelut rakennusmateriaalien saamiseksi eivät olleet tuottaneet tulosta. Tämän vuoksi kokous kirjasi erilliseen pykälään seurakunnan kannalta merkittävän ratkaisun: ” Punakapinassa poltettujen kirkon ja kappalaistalon uudelleen rakentamista varten päätettiin ottaa miljoonan markan laina pitemmälle kuin kymmenen vuoden maksuajalle.”¹⁰⁷

Lainan summa oli merkittävä, ja siihen oli saatava vielä Viipurin läänin maaherran lupa, joka myönnettiin seuraavan vuoden kesällä. Luvassa annettiin suostumus myös lainan takaisin maksuajan pidentämisestä pidemmäksi aikaa kuin 10 vuotta. Sitä, miksi seurakunta tarvitsi maaherran luvan lainanottoon, ei asiakirjoista käy ilmi, eikä esimerkiksi sitä, takasiko yhteiskunta jollain tavoin seurakunnan ottaman lainan.¹⁰⁸

Samassa kokouksessa määriteltiin kulutuskaudeksi ajanjakso toukokuun alusta 1918 vuoden 1919 loppuun. Kulutuskaudella lienee tarkoitettu kirjanpidollista ajanjaksoa tulojen ja menojen kirjauksineen sekä kirkollisveron määrittämisineen. Kirkollisveroäyryn jako eri seurakunnan tileille päätettiin myös kokouksessa. Kirkkoherra Kunnas esitteli myös uuden voimaan tulleen kirkkolain pääkohdat kokoukselle. Aiemmin hän oli jo kirkkolakia esitellyt kirkonkokouksissa, kuten hänellä vaikutti olevan tapana tehdä, kun kirkon piirissä oli tekeillä tai käsittelyssä jotain linjakysymyksiä. Vuosikymmen aiemmin Kunnas oli kirkonkokouksissa laajalti käsitellyt diakoniakysymystä sekä uskonnonvapauslain mahdollisia vaikutuksia kirkon ja seurakunnan toimintaan. Voi olettaa, että Joutsenon seurakunnan hallintoon osallistuneilla oli varsin hyvät tiedot kirkon sisällä käydyistä hankkeista, ja kirkkoherra Kunnas oli niitä ahkerasti seurannut ja pitänyt Joutsenon seurakunnan kirkonkokouksen ajan tasalla.¹⁰⁹

Joulukuun 1918 ensimmäisessä kirkonkokouksessa tehtiin päätös, että seurakuntaan tulee valita 16 - henkinen kirkkovaltuusto, jonka valinta tapahtui joulun jälkeen pidettävässä äänestyksessä. Joulukuun ensimmäisen kokouksen pöytäkirjaa oli poikkeuksellisesti oikeaksi todistamassa kappalainen Korpela ja vain talollinen Roisko. Pöytäkirja ei kerro, oliko valtuuston perustavassa kokouksessa liian vähän osallistujia. Vaalit kuitenkin toimitettiin heti joulun jälkeen, ja kaikki kuusitoista valtuutettua saatiin valittua. Äänimäärät vaihtelivat valituiksi tulleilla kahdeksasta äänestä sataan kahteenkymmeneen kahteen ääneen, eli ensimmäisen

¹⁰⁷ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 171.

¹⁰⁸ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 171, 181.

¹⁰⁹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 172.

kirkkovaltuuston vaalit saivat seurakuntalaiset liikkeelle. Tosin työväen tai vasemmiston ehdokkaita ei tullut valtuustoon valituksi, ja voinee arvelle, ettei sellaisia ehdokkaita ollut asettunut ehdollekaan, varsinkin jos kirkkoherralla oli ollut asiaan mitään sanomista. Niin vahvasti hän oli asettunut valkoisten puolelle eikä mitenkään peitelty kantaansa. Samassa kokouksessa tehtiin myös päätös ostaa viisitoista hehtaaria metsää talollinen Kilpiältä kappalaisen virkatalon maihin liitettäväksi puuhuoltoa turvaamaan. Kauppahinnaksi tuli 1500 Suomen markkaa.¹¹⁰

Kirkonkokousten pöytäkirjoista Joutsenossa voi seurata seurakunnan toimintaa hallinnollisesti 1900 - luvun alun aikana. Kun kirkkoherrana toimi K.A. Kunnas, hän esitteli tunnollisesti asiat kirkonkokoukselle, kirjautti pääkohdat pöytäkirjaan, tarkistutti pöytäkirjat viikkoa myöhemmin sekä luetutti ne seuraavan viikon jumalanpalveluksissa. Liturgina vaikutti usein olleen kappalainen Korpela, joka kuittasi lukeneensa tekstin kirkkoväelle. Kirkonkokousten pöytäkirjat tukevat vaikutelmaa, että kirkkoherra Kunnas oli aikaansa seuraava ja kirkon asioista kiinnostunut pappi, joka piti seurakuntansa päättäjät ajan tasalla kirkkoa koskevissa asioissa. Kappalainen Korpela jää kirkonkokousten pöytäkirjoissa hieman taka - alalle, mutta jos käsialan perusteella voi mitään päätellä, oli Korpelakin tottunut kynän käyttäjä, silloin kun joutui tai sain pöytäkirjoihin merkintöjä tehdä. Kappalainen Korpelan köyhien auttamishanke jäi sotavuoden pöytäkirjoissa huomiota vaille, samoin kuin hänen toimintansa sotakuukausien aikana. Myös kirkkoherra Kunnaksen vuonna 1920 kirjoittama kuvaus sotakuukausilta sivuutti Korpelan papin työn kokonaan antaen jopa vaikutelman, että Kunnas itse olisi ollut sodan aikana läsnä Joutsenossa. Kunnaksen tai kenenkään muunkaan toimesta ei kirkonkokouksen pöytäkirjoihin tullut montaa merkintää työväestön osasta sodan jälkeen tai hädästä paikkakunnalla, siis siitä, jota kappalainen Korpela oli yrittänyt toimillaan lievittää sodan jälkeen.¹¹¹

2.5 Rippikoulusta kuolleiden ja haudattujen kirjaan

Kattavan kuvan saaminen Joutsenon seurakunnan toiminnasta vuonna 1918 jää muutaman asiakirjan varaan. Sisällissodan loppuhetkillä tuhoutunut kappalaisen talo vei mukanaan monta keskeistä asiakirjaa vuosidadan alkupuolen merkintöineen. Asiakirjojen tuhon kirkkoherra oli kirjannut kirkonkokouksen pöytäkirjaan mainiten erikseen kappalainen Korpelan siirtäneen

¹¹⁰ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 175.

¹¹¹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, 175.

sodan aikana asiakirjat kappalaisen pappilaan. Kirkonkokouksen pöytäkirjamerkinnän voi ajatella osoittavan ikään kuin syyttävällä sormella kappalaiseen, että hänen toimintansa takia tärkeät asiakirjat tuhoutuivat. Sodan loppuhetken pommituksissa tärkeät asiakirjat tuhoutuivat, joten tämän päivän tutkimuksen tekeminen seurakunnan toiminnasta sotaa edeltäviltä vuosilta on varsin haastavaa.¹¹²

Jumalanpalvelusten ja hartauksien vietosta sodan aikana ei ole tietoa. Kirkko oli punaisten valtaama. Sodan jälkeen jumalanpalveluksia oli alettu viettämään Hackmanin juhlasalissa. Aiemmin kirkonkokouksen pöytäkirjan mukaan toukokuun alusta 1918 oli alkanut kirkollinen vuosi vuoden 1919 loppuun. Tuon ajan kirkollisista toimituksista ei ole tätä tutkimusta tehtäessä ollut aineistoa käytettävissä. Nykypäivän Joutsenon seurakunnan arkistossa on maininta tuon ajan asiakirjojen siirrosta Mikkelin maakunta - arkistoon, josta ei kyseisiä asiakirjoja enää löytynyt. Muutamia asiakirjoja, joihin tässä tutkimuksessa viitataan, löytyivät Joutsenon seurakunnan arkistosta. Asiakirjat ovat mahdollisesti joutuneet niille kuulumattomiin paikkoihin, sillä olihan Joutseno evakuoituna Toisen maailmansodan aikana.

113

Rippikoulut olivat Joutsenossa keskeinen työmuoto, ja niiden pitäminen oli vakiintunut vuosikymmenten aikana. Rippikoulun järjestämisestä sotavuonna löytyy merkintä Joutsenon seurakunnan arkistosta. Vuosittain pyrittiin pitämään kevät- ja syysrippikoulut, joina aikoina nuorten rippikoulun suorittaminen vähiten häirtäsi kotitiloilla työskentelyä. Yleensä rippikoulut pidettiin erikseen tytöille ja pojille, ja rippikoululaisten iät olivat 15 - 18 vuotta. Rippikoulut kestivät noin neljä viikkoa, ja opetusta annettiin noin sata tuntia. Joutsenossa niin kuin muuallakin rippikoulun suorittaminen ja ehtoollisella käynti olivat ehto naimisiin pääsyyllä. Joutsenossa rippikoulussa opetettiin myös kirjoitustaitoa, johon oli aiemmissa piispantarkastuksissa kiinnitetty piispan toimesta huomiota. Rippikouluissa opettivat pääasiassa papit, ja tiedetään koulumestarin sekä lukkarin jossain määrin avustaneen opettamisessa. Myöhemmin rippikoulussa opittuja taitoja arvioitiin kinkereillä lukupiireihin kuuluneissa taloissa. Kirkkoherra Kunnaksen aikana Joutsenossa olivat myös vakiintuneet sunnuntaiset pyhäkoulut, ja ennen sotavuotta niissä kerrottiin käyneen lähes jokaisen Joutsenolaisen lapsen luku - ja kirjoitustaitojaan kohentamassa. Sotavuonna rippikoulun kävi yhteensä 92 nuorta, joista Joutsenolaisia oli 88 ja ulkopaikkakuntalaisia 4. Nuorista tyttöjä ja

¹¹² KA Mikkelin, JSA, II Ca:6

¹¹³ KA Mikkelin, JSA, II Ca:6.

poikia oli yhtä paljon. Merkinnässä ei ole mainintaa, millaisin järjestelyin rippikoulut sotavuonna toteutettiin ja jatkuiko osa rippikouluista vuoden 1919 puolelle.¹¹⁴

Lokakuun lopulla armahdulain tultua voimaan tuli seurakuntaan joitain armahdusasiakirjoja. Ne olivat osoitettu kirkkoherralle allekirjoituksella: ”Täten saan kunnian ilmoittaa kirkonkirjoihin merkitsemistä varten”. Erään armahduskirjan mukaan torppari Arponen oli tuomittu valtiopetoksesta neljän vuoden kuritushuonerangaistukseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa kuudeksi vuodeksi. Rangaistus oli annettu lokakuun alkupuolella, ja lokakuun lopun armahdulain nojalla torppari Arponen oli armahdettu. Rangaistus ja armahdus kuitenkin ilmoitettiin kirkkoherralle kirkonkirjoihin merkittäväksi, eli kirkko käytti yhteiskunnallista valtaa toimien yhteisön muistina kirkonkirjojensa kautta.¹¹⁵

Joutsenon seurakunnan arkistoihin on säilynyt tieto kolmestakymmenestä muuttokirjasta vuodelta 1918, joissa jokaisessa paitsi todistettiin muuttajan henkilöllisyys myös muuttajia koskevat varsin tarkat henkilökohtaiset tiedot luku – ja kirjoitustaitoa myöden. Näin kirkon ote väestöön säilyi. Kirkonkirjojen avulla pystyivät paitsi kirkko myös viranomaiset seuraamaan väestön liikkeitä vuonna 1918, kuten oli tapahtunut jo Ruotsin vallan ajoista saakka. Esimerkkinä siitä, mitä muuttokirjoissa kerrottiin, oli erään Joutsenoon muuttaneen neljäkymmentävuotiaan yksin elävän, tehtaalla työskennelleen naisen muuttokirjassa kerrotut asiat. Muuttokirjassa kerrottiin, kuka henkilö on, mistä oli muuttamassa, äidinkieli Suomi, lukemisen ja Raamatun tuntemisen sekä kristinopin arvosanat. Kirjoitustaitoa ei ollut, eikä kylänluvuilla ollut käyty moneen vuoteen. Ehtoollisella oli käyty kaksi vuotta aiemmin, eikä avioliittoon ollut esteitä. Ruumiinvioista ei muuttokirjan kirjoittaneella Hiitolan seurakunnan pastorilla ollut tietoa. Muuttajan maineesta lähettävä pastori tiesi kuitenkin kertoa sen, että maine: ”Puhdas, syn. yksinäisen pojan joka seuraa häntä: Toivo s.30/1 1909”. Kirkolla oli säilynyt ote Suomalaisiin vielä sisällissodan vuonnakin, vaikka kirkon ja yhteiskunnan rooleja olikin lainsäädännön kautta pyritty eriyttämään edeltävän viidenkymmenen vuoden ajan.¹¹⁶

Joutsenon seurakunnan arkistosta Joutsenosta löytyi alkuperäinen väestökirjanpidossa käytetty kuolleiden ja haudattujen luettelo. Se oli kirjoitettu asiallisesti sekä kronologisesti, ja se lienee ainoa säilynyt alkuperäinen asiakirja Joutsenon seurakunnasta, johon oli tehty myös merkintöjä läpi sotakuukausien. Asiakirja raottaa kuitenkin hieman papiston suhtautumista sodan

¹¹⁴ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; Ropponen 1997, 319, 321.

¹¹⁵ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6. Armahdustodistus 7.11.1918.

¹¹⁶ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6, Muuttokirja 14.1.1918.

osapuoliin, varsinkin kun merkintöjä oli tekemässä kirkkoherra Kunnas sodan päättymisen jälkeen. Sotavuoden loppua kohden hänen käsialallaan oli vainajien kohdalle lyhyesti luonnehdittu joitain vainajia, ja kommentit ovat varsin suorasukaisia. Kommenteista on myöhemmin joitain esimerkkejä. Epäselväksi jäi, oliko Joutsenossa käytössä kuolleiden ja haudattujen konseptikirjaa, johon kuolemat ensin kirjattiin. Joissakin seurakunnissa papit tekivät vainajista näihin kirjoihin pidempiä luonnehdintoja paljastaen samalla omia ajatuksiaan vainajista.¹¹⁷

Joutsenon seurakunnan hautakirjan mukaan sodan alkuvaiheessa kuolleiden kohdalla luki esimerkiksi ”punasten murhaama tai valkea, kaatunut”¹¹⁸ Vainajista oli tehty asianmukaiset merkinnät, ikä, sukupuoli, siviilisääty, syntymävuosi ja hautapaikka joko miespuolella tai naispuolella. Hautaamiset jatkuivat sodan alussa, ja saman kirjan mukaan niin tapahtui läpi koko sodan ajan. Kirkkoherran paon jälkeen kirjaan teki merkinnät kappalainen Korpela. Hänen kirjoittamanaan tyyli muuttui. ”Punainen kaatunut, punainen ammuttu”.¹¹⁹ Helmikuusta lähtien sodan loppuun, eli lähes kolmen kuukauden ajan, hautakirjaan tehtiin merkintöjä punaisten puolella kuolleista ja Joutsenon kirkkomaalle haudatuista. Paikkakunnan muista asukkaista luonnollisine kuolinsyineen tehtiin myös merkinnät hautakirjaan. Joidenkin paikallisten kohtaloksi näytti tulleen ammutuksi vahingossa kotonaan: ”Kuoli kuulan lävistämänä kotonaan.”¹²⁰ Joutsenon rintamalla paikalliset ihmiset pyrkivät asumaan kodeissaan sodasta ja rintamalinjasta huolimatta, koska useimmilla oli huollettavana eläimet. Ehkä taustalla oli myös ajatus siitä, etteivät kodit olisi tulleet ryöstetyiksi ja turmelluiksi, kun ne säilyivät asuttuna. Rintamalinjalla oli tapana suojautua kellareihin sotatoimien yltyessä. Näin oli kappalainen Korpelakin tehnyt, paennut perheineen kappalaisen talon kellariin, kun talon tuhonnut tulitus sodan loppuvaiheessa oli tapahtunut.¹²¹

Sodan päätyttyä ja kirkkoherra Kunnaksen palattua hautakirjan kirjoittamista jatkettiin sodan ajan tapaan. Lisäksi alettiin kirjata valkoisia kaatuneita. Edelleen kirjaamisissa oli varsin neutraali sävy: ”Punainen kaatunut tai valkoinen kaatunut”.¹²² Huhtikuun lopussa Kunnas oli kirjannut kolmen miehen kuoleman ja todennut hautakirjaan: ”Valkeita, ammuttu erehdyksessä

¹¹⁷ KA Mikkeli, JSA, KHJ, 136.

¹¹⁸ KA Mikkeli, JSA, KHJ, 135.

¹¹⁹ KA Mikkeli, JSA, KHJ, 137.

¹²⁰ KA Mikkeli, JSA, KHJ, 137.

¹²¹ Hulke 1968, 12.

¹²² KA Mikkeli, JSA, KHJ.

punaisina”.¹²³ Välittömästi tuon kirjauksen jälkeen vaikuttaa hautakirjaan tehdyn sellaisia kirjauksia luettelonomaisesti, joissa merkittiin useita sodassa eri rintamalohkoilla kuolleita. Kuuden miehen kohdalla oli kirkkoherra lisännyt tekstin, jossa hän totesi näiden kuolinsyyksi: ”Joutuivat punasten vangeiksi Pöllisen rannassa. Murhattiin rääkäten Lappeenrannassa ja upotettiin Saimaaseen”¹²⁴

Punaisten sotavankina olleista oli teloitettu 17 henkilöä Lappeenrannassa 25.4. jäällä ja heidät oli upotettu avantoon. Kirkkoherra Kunnaksen merkintä heidän kuolinpäiväkseen oli 26.4., tosin viereen oli merkitty kysymysmerkillä myös päiväys 24.4. Ilmaisuu ”murhattiin rääkäten” kertonee kirkkoherran reaktiosta asiaan ja samalla demonisoi punaisia lisää, kuten sodan aikana oli usein sodan osapuolten ilmaisuissa tapahtunut. Sodan toisen osapuolen raakuuksien korostaminen ei sinänsä ollut uutta, vaan siihen liittyi vuosisatainen perinne, olennaisena osana sotataktiikkaa, eli luodaan kauhukuva hyökkääjästä vahvistaen oman puolen propagandaa sekä huhuja. Kirkkoherra Kunnas myös nimeää hautakirjaan pahuuden tekijät, mikä sekin noudattaa vanhaa sotiin liittyvää traditiota. Ruotsin sodassa Venäjää vastaan 1700 – luvulla oli jo vakiintunut vihollisen vastainen propaganda, jossa vastustaja paitsi nimettiin myös korostettiin vihollisen julmuutta ja sivistymättömyyttä. Erilaiset kauhutarinat olivat myös ensimmäisen maailmansodan keskeistä propaganda - aineistoa. Propagandan välittämisessä käsikirjoitettu, puhuttu ja painettu sana sekä kirkon papiston toiminta olivat keskeisessä asemassa. Hautakirjaan kirjoitettu kommentti Joutsenossa levisi seurakunnan tietoisuuteen vai tapahtuiko toisinpäin. Huhuja kuulivat tietysti kaikki paikkakunnalla. Kirkkoherra Kunnaksen toteamus ainakin vahvisti sitä jakoa, joka sodassa oli syntynyt punaisiin ja valkoisiin. Pieni merkintä oli myös esimerkkinä siitä, miten sota loi maaperää vainolaistarinnoille, sekä myös toisti ihmisten mielissä eläviä sotien kokemuksia aina 1200 - luvun rajasodista saakka.¹²⁵

Hautakirjaan tuli kevään ja kesän aikana paljon merkintöjä sodassa kaatuneista, sekä myöhemmin kesällä oli alkanut vankileireillä kirjaaminen. Vankileirien kuolemat kuitattiin lyhyesti: ”Kuoli vankileirissä ja joidenkin kohdalle tehtiin lisämerkintä, ammuttu karatessa”.¹²⁶ Muita kommentteja sodassa kaatuneiden tai vankina kuolleiden kohdalla ei ole, vaan näyttää, että kirjaukset tehtiin rutiinilla, kuten tapana oli. Kaikki kirjaan merkityt kaatuneet ja vangittuina kuolleet vainajat oli merkitty haudatuiksi Joutsenoon. Lokakuussa oli tehty

¹²³ KA Mikkeli, JSA, KHJ.

¹²⁴ KA Mikkeli, JSA, KHJ

¹²⁵ Peltonen 1996, 199-200; Tikka & Arponen 1999, 197-199.

¹²⁶ KA Mikkeli, JSA, KHJ, 139.

merkintöjä vangittuna tai vankileirillä kuolleista. Lokakuussa hautakirjaan merkittiin myös ensimmäiset Espanjan tautiin Joutsenossa kuolleet, ja tuohon pandemiaan kuolleiden määrä kasvoi syksyn kuluessa, samalla kun merkinnät sodassa kaatuneista tai vangittuna kuolleista jäävät pois. Hautakirja päättyy vuonna 1918 kirkkoherra Kunnaksen erilliseen merkintään seitsemästä Joutsenolaisesta, jotka oli teloitettu Viipurissa huhti - toukokuun vaihteessa 1918:

” Joutsenon pääkapinallisia ammutut Viipurin valtauksen jälkeen.

Entinen Kansanedustaja Agitaattori Sofia Hjulgren

Joutsenon suurpolttaja Juho Herranen

Paikkakunnan suurimpia hirmuja Jalmari Kaipainen

Veljekset Armas ja Oskari Jauho, asioitsijoita

Kapinallisten nimismies Kaarle Helmi”.¹²⁷

Kirkkoherra Kunnaksen yhteiskunnallinen näkemys tiivistyy näiden teloitettujen kirjaamisen yhteydessä esitettyihin kommentteihin. Kirkkoherra Kunnaksen tiedettiin jo suurlakon aikaan vuonna 1905 luonnehtineen työväestön sosialistista aatemaailmaa sanomalla: ”Kansan huonointa ainesta, joka meluaa kaikkea olevaista vastaan”.¹²⁸ Sisällissodan jälkeen kirkkoherran ajatus punaisten ajasta Joutsenossa oli: ”Joutseno oli punaisten tallattavana”.¹²⁹

Hautakirjan vuoden 1918 viimeisenä kommenttina esitetty ajatus teloitettujen roolista Joutsenossa sodan aikana on sikäli mielenkiintoinen, ettei kirkkoherran tiedetä missään ainakaan kirjallisesti avanneen ajatuksiaan kyseisistä henkilöistä. Joutsenolainen Sofia Hjulgren oli kuitenkin ollut sosiaalidemokraattisen puolueen kansanedustajana vuosina 1913 - 1916, mikä ei ollut tuohon aikaan tavallinen saavutus työväestöä edustavalle varsin vaatimattomasti koulutetulle naiselle. Sisällissodan aikana Hjulgren toimi punaisten esikunnassa Lappeenrannassa, josta pakeni Viipuriin sodan lopussa ja joutui siellä teloitetuksi.

130

Muut Kirkkoherra Kunnaksen luettelemat teloitettut jäävät hänen arvionsa varaan sikäli, että heidän roolistaan ei ole pitävää asiakirjanäyttöä. Jos suurpolttajalla tarkoitetaan Hackmanin

¹²⁷ KA Mikkeli, JSA, KHJ, 144.

¹²⁸ Ropponen 1997, 316.

¹²⁹ Ropponen 1997, 316.

¹³⁰ Ropponen 1997, 341.

sahan ja kirkon polttajaa, ei asiasta ole pitävää näyttöä, vaan erilaisia aikalaiskertomuksia tai huhuja. Siitä, mitä tarkoitetaan paikkakunnan suurimmalla hirmulla tai asioitsijoilla, ei enää ole asiakirja - aineistoa olemassa. Jauhon veljesten toimista kirkkorakennuksessa on kirkkokokouksen pöytäkirja, jonka mukaan heidän todetaan toimineen ahkerasti punaisten viihdytysillanviettojen järjestäjinä kirkkorakennuksessa. Joutsenon kanttorin rooli näissä viihdytysilloissa jää varsin epäselväksi, eikä kanttorin toimista sodan aikana ole mainintoja jälkipolville säilynyt. Ehkä tämä vuoden viimeinen kirjaus oli jälleen tukahdutettu vihanpurkaus ja kuin alleviivaus siitä, miten punaiset edustivat ei - ihmisiä, epäinhimillisiä, eläimellisiä ja sivistymättömiä. Samalla jätetään kuitenkin mainitsematta, että todennäköisesti yksi keskeinen seurakunnan työntekijä, kanttori, saattoi olla osa tuota joukkoa, joka loukkasi toimillaan seurakunnan pyhiä arvoja vastaan. Toistamalla tätä punaisten harjoittamaa häpäisyä kirkkoherra Kunnas kanavoi vihaansa osoittamalla ketkä olivat ”meitä” ja kuka kuului ”syyllisiin” eli ”niihin”. Tällä tavoin toimiessaan Kirkkoherra Kunnas vahvisti valkoisten kauhutarinoita, jotka olivat muovautumassa viralliseksi valkoisten julkisuudeksi, legimitoiduksi totuudeksi.¹³¹

2.6 Kirkkoherran sota

Vuonna 1920 kirkkoherra Kunnas kirjoitti kirjeen Vapaussodan historian komitealle ”Joutsenon rintamilta kapinavuonna 1918”, ja siitä tehty kirjoituskonekopio toimitettiin vielä vuonna 1928. Tuossa kapinavuoden kuvauksessaan Kunnas kuvailee Joutsenon tehdasalueiden olleen sosialismin idätysmaata, erityisesti Honkalahden työväenyhdistys oli Kunnaksen kuvauksen mukaan järjestö, joka piti huolen että: *”Toverit kestivät aikansa tasalla”*. Kunnaksen mukaan lokakuusta 1917 lähtien punakaartilaiset olivat harjoitelleet, ja ensimmäinen aselähetys, 15 kivääriä, oli tullut punakaartille tammikuun 20. päivänä. Kaksi vuotta myöhemmin kirjoittamassaan kirjeessä Kunnas kertoi, ettei paikkakunnalla kuitenkaan oltu uskottu aseelliseen yhteenottoon, vaikka mainitsi poikien liittyneen Jääsken suojeluskuntaan tammikuun 21. päivänä. Joutsenosta liittyi suojeluskunnan Imatran osastoon toinen ryhmä tammikuun 25. päivänä, ja tuossa ryhmässä oli mukana ilmeisesti myös hänen oma poikansa Alfred. Suojeluskunnalle oli tullut lisää aseita tammikuun 26. päivänä, ja taisteluharjoitukset olivat käynnistyneet. Kunnas kertoi kirjeessään punaisten vallanneen

¹³¹ Peltonen 1996, 202.

Joutsenon helmikuun 1. päivänä, kun taas muissa lähteissä kerrotaan punaisten vallanneen Joutsenon viikkoa myöhemmin 8. helmikuuta. Kunnas kertoi punaisten vallanneen Joutsenosta ne kohteet: ”jotka olivat sotaharrastuksille edulliset” ja Kunnas jatkoi: ”siitä lähtien punainen komento levitti kauhujaan kuukausimääriä”. Kunnas kertoi myös ensimmäisistä kuolonuhreista valtauksen yhteydessä, mutta esimerkiksi Suomen sotaturmat 1914 - 1922 ei kaatuneita mainitse.¹³²

Sodan jatkosta Kunnas kuvasi kirjeessään taistelujen sujuneen asemasodan sekä molemminpuolisten ajoittaisten hyökkäysyritysten merkeissä.

”Ahkeraan valkoset hätistelivät Penttilän punasia, vaan hyvähän heidän oli kytkä turvassa aseveljiensä ryssien rakentamissa juoksuhaudoissa.”¹³³

Kunnaksen tekstistä tuli ilmi hänen ajatuksensa punaisista, ja hän kuvaili valkoisten sotatoimia niin voimakkaiksi, ettei punaisilla lopulta ollut mahdollisuuksia edetä Imatralle, vaikka punaiset olivat saaneet apua Venäläisiltä. Myöhemmän tutkimuksen mukaan Joutsenon rintamalla ei kuitenkaan kuollut yhtään ulkomaalaista taistelijaa. Kunnaksen taistelukuvauksissa kerrottiin punaisten tykistön ampuneen yhtenä päivänä yli 2000 laukausta, ja ne aiheuttivat vain muutaman tulipalon. Samassa taistelussa oli kuollut viisi valkoista ja sata punaista. Kunnas viittanee 9. tai 10. helmikuuta tapahtuneisiin taisteluihin. Myöhemmän tutkimuksen mukaan noiden päivien taisteluissa kuoli kolme henkilöä, yksi valkoinen ja kaksi punaista.¹³⁴

Kunnaksen kirje jatkui helmikuun alusta suoraan huhtikuulle, jolloin Imatralle kolmannen rykmentin päälliköksi oli tullut jääkärimajuri Ståhlberg. Kunnas luonnehti häntä: ”Jääkärimajuri Ståhlberg, mies uljas ja pelvoton.” Kunnaksen mukaan Ståhlbergin erityinen ansio oli ollut se, että hän huomasi miestensä väsymyksen eikä jatkanut taisteluita, vaan määräsi miehet lepäämään. Samaan aikaan punaiset olivat vahvistaneet joukkojaan Joutsenossa Lappeenrannasta vapautuneilla vangeilla, jotka toivat mukanaan asetäydennystä punaisten

¹³² KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 445 - 446; Weckström 2016, 14.

¹³³ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 449.

¹³⁴ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 450.

puolelle. Kunnas kuvasi punaisten tilannetta vaikeaksi raskaiden Jänhiälän taistelujen jälkeen, joissa Kunnaksen mukaan oli kaatunut 600 miestä ja valkoisella puolella 22. Myöhemmän tutkimuksen mukaan punaisilla oli miesvahvuutena 2000 miestä Jänhiälän taisteluissa huhtikuun viidentenä päivänä. Valkoisten kaatuneiden määrä on Kunnaksen kuvaama 22 miestä ja punaisten kaatuneiden määrä oli 88. Molemmilla puolilla oli myös haavoittuneita noin 90 - 100.¹³⁵

Kunnaksen mukaan sodan osapuolilla oli ahkeraa tiedustelutoimintaa, ja tällaisella tiedusteluretkellä valkoisten komentaja Ståhlberg oli kuollut huhtikuun 14. päivänä. Kunnas kertoi tiedusteluretken ulottuneen kirkkoherran virkatalolle eli oman kotinsa lähelle, jossa punaiset olivat pitäneet päämajaansa. Tiedustelutoiminnasta tiedetään, että sodan loppuvaiheissa valkoisilla oli ollut käytössään myös ilmakuvaukskalustoa lentokoneilla, ja esimerkiksi Joutsenon kirkon palo oli tallentunut ilmatiedustelukuvaan. Ståhlbergin kuoleman jälkeen Kunnas kuvasi taistelujen hiljentyneen asemasodaksi aina punaisten järjestäytymättömään pakoon kohti Viipuria huhtikuun 25. päivänä. Kunnaksen mukaan Viipuri oli punaisten viimeinen toivo Itä – Suomessa.

”Sinne yhteiseen Karjalan apajaan painuivat vainohenget
Joutsenosta, Lappeenrannan kautta kiljuvana kulkueena kulettaen
mukanaan matkalla paikkakuntalaisten vielä säästyneitä karjan
tähteitä.”¹³⁶

Punaisia oli Imatran suunnalta ajamassa pakoon joitain kymmeniä miehiä, kunnes täydennyksen jälkeen koossa oli 1300 miehen kolmas rykmentti. Kunnas kuvasi valkoisten takaa – ajoa: ”Uljuutta ja rohkeutta oli runsaasti”¹³⁷

Kunnas myös kertoi kirjeessään koko sodan aikana punaisten puolella olleen 3000 miestä ja valkoisten puolella enintään 1300 miestä. Punaisten puolella ylipäällikkönä Joutsenon rintamalla Kunnas kertoi toimineen suutari Ripatin. Kunnas oli tehnyt luettelon sodan aikana Joutsenossa kuolleista asukkaista:

¹³⁵ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 452; Weckström 2016, 14.

¹³⁶ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 452.

¹³⁷ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 453.

”Joutsenon asukkaista vei kapina kuolemaan	
Valkealla puolella	
Kaatuneissa	6
Murhatuissa	10
Erehdyksessä ja vahingossa	4
Kotona	5
Yhteensä 25 henkeä, niissä naisia	2
Punasella puolella	
Katuneissa	28
Ammuttuja	19
Vankileireissä	56
Yhteensä 103 henkeä, niissä naisia	3”

138

Edellä esitetystä luettelosta Kunnas esitti maltillisempia lukuja punaisten puolen tappioista kuin kirjoitetuissa teksteissään. Kunnaksen luettelo kuvasi kaatuneiden määrää samalla lailla, kuin seurakunnan haudattujen luettelo ja myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet. Tekstiosuoksissa Kunnaksen kuvaus punaisten tappiomääristä moninkertaistui. Samanlaista tilastollista paisuttelua tulee ilmi esimerkiksi silloin, kun Kunnas kuvasi tekstissään jumalanpalvelukseen osallistuneiden määrää. Kunnaksen mukaan Joutsenossa jumalanpalveluksissa kävi 400 - 500 paikkakuntalaista sunnuntaisin, vaikka todellisuudessa kirkossakäyntimäärät tilastojen mukaan olivat paljon alhaisemmat.¹³⁹

Kirjeensä lopussa Kunnas kertoi Joutsenosta olleen taistelemassa valkoisten riveissä 15 poikaa ja punaisten puolella 350 - 400 miestä. Kunnaksen mukaan valkoiselle puolelle tehtiin hevospalvelusta Joutsenosta mielellään. Punaisten murhaamaksi Kunnas kertoo tulleen talollisen Jaakko Valtosen, talollisten Emil Helanderin, Pekka Kilpiän ja kanttorin. Kunnas mainitsi Lappeenrannassa kuuden Joutsenolaisen tulleen murhatuksi ja upotetuksi jään alle. Saman kirjeen lopussa Kunnas luetteli Joutsenon merkittävien talojen tuhoamisen, kirkon häpäisyn ja polttamisen sekä Hackmanin miljoonan arvoisen lautavaraston polton kolmen höyrylaivan räjäyttämisineen.¹⁴⁰

”Kirkkoherran virkataloa asui parisatainen punasakki kaiken aikaa
varastaen, särkien ja turmellen kaikki lopuksi surkiaan selkämäläelleen

¹³⁸ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 454.

¹³⁹ KA Mikkeli, JSA, KHJ.

¹⁴⁰ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 455.

kansliassa sekä arkiston että kirjaston. Ihme kyllä pappila jäi polttamatta. Kapinan aikana jäi suurin osa väestöä Joutsenossa värjöttelemaan kodeissa turvaten usein kuoppiin ja kellareihin ja kokien joka tavalla punakauhuja. Painajaiskaudesta päästyä pidettiin ensimmäinen mieltäylentävä, muistettava seurakuntajumalanpalvelus poltetun kirkon vielä savuavien raunioiden ääressä.”

141

Kirjeessään Kunnas ei peiteltyt kantaansa sodan osapuoliin. Valkoisten toiminta nähtiin vapauden puolustamisena, ja punaisten rasitteena oli sosialismin hapatus. Kirjeessä kuvatut punaisten joukkojen määrä sekä tappiot ovat liioiteltuja. Valkoisten luvut vaikuttavat myöhempään tutkimusaineistoon verrattuna olevan varsin realistisia. Mielenkiintoinen yksityiskohta kuitenkin on, että kun Kunnas esittää luettelomuodossa Joutsenolaisten kuolleiden määrän, luvut ovat varsin totuudenmukaisia. Vapaassa tekstissä lukumäärät rönsyävät, mutta tilastoja tehtäessä pitäydytään tiedetyissä tosiasioissa. Sotavuodelta on Joutsenossa tallessa haudattujen luettelo, joka tukee Kunnaksen ilmoittamaa luetteloa.¹⁴²

Sodan aikana maaliskuun puolivälissä Savonlinnan tuomiokapituli oli vastaanottanut kirjeen Kunnakselta. Tämä käy ilmi kapitulin saapuneiden kirjeiden diaarista. Diaarissa oli merkintä, että se oli lähetetty Jääskestä, missä Kunnas oli sotaa paossa perheineen. Kapitulin muista asiakirjoista ei ilmene kirjeen sisältö tai viitteitä siitä, olisiko se johtanut joihinkin toimiin. Kirjettä ei myöskään enää löydy. Kapitulin lähteneiden kirjeiden diaarin puuttuessa ei ole tiedossa, saiko Kunnas vastausta kirjeeseensä.¹⁴³

Kunnaksen vapaussodan historian komitealle kirjoittamasta kirjeestä syntyi vaikutelma, että kirkkoherra itse olisi ollut paikkakunnalla sodan aikana. Sisällissodan jälkeisessä, käytettävissä olleissa, aineistoissa kirkkoherra Kunnas vaikenä johdonmukaisesti sellaisista toimista, joita paikkakunnalle jääneet kappalainen Korpela ja muut seurakunnan työntekijät olivat kuitenkin tehneet sodasta huolimatta. Samoin kirkkoherra vaikenä sodan hävinneen osapuolen hädästä ja kärsimyksistä. Rivien välistä voi lukea syytöksen kohdistuvan myös kappalainen Korpelaan, olihan Korpela siirtänyt seurakunnan aineistoa sittemmin sodassa tuhoutuneeseen kotiinsa. Kirkkoherra Kunnas alleviivasi kirjeellään virallista voittajien totuutta, ja samaan aikaan kappalainen Korpela oli hakeutumassa jo pois paikkakunnalta.

¹⁴¹ KA, VHKA; CIII23, Filmi 121/7, 456.

¹⁴² KA Mikkeli, JSA, KHJ.

¹⁴³ KA Mikkeli, VHTKA, Ea:43, 2.03 70/1-78/4.

3. Vuoden 1918 tarinat ja myöhempi tulkinta

3.1 Aikalaiskertomukset

Tämän tutkimuksen aikalaiskertomuksia on tallennettu aikalaisten kirjoittamiin kirjoihin sekä nauhoitetuista aikalaiskertomuksista litteroituihin teksteihin joita säilytetään Joutsenon kotiseutuarkistossa Joutsenon kirjastossa. Litteroidut tekstit löytyvät myös Suomen Kirjallisuuden Seuran arkistosta Joensuusta.

Sisällissodan aikalaiskertomuksia alettiin keräämään 1960 luvulla, jolloin työväenliike ja vasemmistolainen aate sai olla suomalaisessa yhteiskunnassa vapaasti esillä. Toista maailmansotaa edeltänyt kausi oli ollut vasemmistoaatteelle maanalaista aikaa ja 1960 - luvun myötä uskallettiin alkaa kysymään avoimemmin maamme menneisyyden vaiheista myös sisällissodan hävinneen osapuolen näkökulmasta. Punaisten historiaa kartoittavassa aineiston keruussa kävi ilmi, että menneisyys tahdottiin muistaa hohdokkaana työväen luokan puolustautumisena. Muistelukertomuksissa harvoin kerrottiin ihmisten yksityiselämästä, tunnereaktioista, henkilökohtaisista asioista, ongelmista, seksuaalisuudesta tai esimerkiksi päihdeongelmista.¹⁴⁴

Joutsenon rintamalla yhtenä päällikköistä toimineen Viktor Ripatin kohdalla tarinan kerronta tekee poikkeuksen. Ripatin kohtalo yhtenä sisällissodan Joutsenon rintaman komentajista oli vähemmän hohdokas. Hänen alkoholiongelmansa oli yleisesti tunnettu asia paikkakunnalla. Alkoholien käyttöä sekä komentajatoverinsa mielenterveyden tilaa pohti Jalmari Parikka vuonna 1938 ilmestyneessä kirjassaan. Kirja ei kerro suoraan seurakunnan toiminnasta. Siinä kuitenkin tuodaan esille Viktor Ripatin uskonnollinen vakaumus sekä pohdintaa siitä, oliko tuo vakaumus positiivinen vai negatiivinen voimavara Ripatille. Samoja teemoja pohtii aikalaiskertomusten valossa myös Saul Nieminen vuonna 1987 ilmestyneessä Viktor Ripattia koskevassa kirjassa: Erään ihmisen tarina. Ripatin kirjan toinen mielenkiintoinen tarina liittyy punakaartin päällikön

¹⁴⁴ Peltonen 1996, 249.

Kaljusen aselähetykseen, juonikaareltaan samanlaiseen tarinaan kuin myöhemmin aikalaiskertomuksena kerrottu kirkkoherra Kunnakseen liitetty lelulaatikon tarina.¹⁴⁵

”Lelulähetyksen tarina” kertoo kirkkoherra Kunnaksen paosta Joutsenosta sisällissodan kynnyksellä, koska oli ollut aktiivisesti aseistamassa suojeluskuntaa aseisiin poikansa kanssa ennen sisällissodan alkua. Myöhemmässä aikalaiskertomuksessa kerrotaan kirkkoherran puolisolalaisesti tukeneen ja rohkaisseen suojeluskuntalaista taistelemaan laillisuuden puolesta. Lelulaatikon tarina kertoo kuitenkin herrasväkeen kuuluneen kirkkoherran paosta paikkakunnalta poliittisen mielipiteensä takia, kuten muussa aineistossa on käynyt ilmi, eikä sinänsä humoristisesta yksittäisestä tapahtumasta, kuten se esimerkiksi Vuoren kirjassa on esitetty. Tarina perustuu äänitteellä olleeseen aikalaiskertomukseen ja kuten edellä todettu tästä tarinasta oli kerrottu samansisältöinen, eri kontekstiin liitetty tarina jo vuonna 1938 ilmestyneessä Jalmari Parikan kirjassa.¹⁴⁶

Joutsenon punakaartin historiikki vuosilta 1917 - 1918 kertoo kaksi aikalaistarinaa Joutsenon seurakuntaan liittyen Hugo Hulkeen kertomana. Ensimmäinen tarina kertoo sodan aikana tapahtuneesta seurakuntalaisen hautaan siunaamisesta taistelujen keskellä, ja siinä korostuu, millaisena kappalainen Korpelan toiminta seurakuntansa parissa on haluttu jälkipolville kuvata, ja se sisältää maininnan kirkkoherran ja kappalaisen suhteista sodan jälkeen. Toinen Hulkeen tarina liittyy kanttori Lemlinin kuolemaan, jotta voisi kuvata historiallisena tarinana, kansankertomuksena. Sen tarkoituksena on käsitellä aikansa yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittyvää ongelmaa symbolisella tasolla. Kanttorin kuolemaan liittyvään tarinaan liittyy myös vaikeneminen, joka on yksi tapa käsitellä yhteisön kannalta vaikeaa asiaa.¹⁴⁷

3.2 Joutsenon rintaman päällikkö Viktor Ripatti

Joutsenon rintaman punaisten joukkojen komentajana toimineen Jalmari Parikan kirjassa kuvataan myös Joutsenon rintamalla toimineen Viktor Ripatin kohtaloa. Ripatin sotaa edeltäneessä elämäntilanteessa alkoholilla oli Parikan mukaan ollut merkittävä rooli, sen ohella, että molemmat heistä olivat aktiivisia teatterinäyttelijöitä. Parikka korostaa kirjassaan

¹⁴⁵ Parikka 1938, 13, 270; Nieminen 1987, 78, 82-83.

¹⁴⁶ Vuori 1992, 23; Parikka 1938, 13-14.

¹⁴⁷ Hulke 1968, 13; Peltonen 1996, 50.

Joutsenon rintaman punaisten sodanjohdon korkeata moraalialia ja täydellistä pidättäytymistä alkoholin käytöstä, myös rintamalomien aikana. Parikan mukaan Viktor Ripatti oli toiminut moraalikysymyksissä rintaman esikuvana, ja Parikka arvelee korkean moraalin syntyneen siitä, että Ripatti oli uskontoaan harjoittava Joutsenon seurakuntalainen. Uskonto antoi Parikan mukaan Ripatille elämän moraalialia - sekä käytösnormit. Ripatti pakeni Parikan lailla Joutsenosta sodan lopulla Viipuriin, jossa miehet ajautuivat erilleen. Parikka kuvaa kirjassaan Viipurin punaisten sodanjohdon olleen koko ajan humalassa, ja tästä johtuen hän raittiina miehenä otti tilanteen haltuunsa ja johdatti joukot johdollaansa antautumiseen. Parikka korostaa muiden punaisten johtajien pääasiassa paenneen Venäjälle. Parikka kuvaa myös Viktor Ripatin jääneen Viipuriin sodan lopussa. Ripatin kohtalona oli kuitenkin päätyä psykoosiin ja sitä kautta kykenemättömäksi osallistumaan sodan loppuvaiheisiin. Myös Saul Niemisen kirjoittama kirja Erään ihmisen tarina tukee Parikan kirjan kuvauksia Ripatista sodan aikana ja sen jälkeen Viipurissa.¹⁴⁸

Parikan kuvaus Joutsenon rintamasta korkean moraalin paikkana on mielenkiintoinen, kun esimerkiksi kirkonkokouksen pöytäkirja kertoo punaisten moraalin olleen aivan toisenlainen ja uskontoa rienaava. Joutsenon seurakunnan kirkonkokouksen pöytäkirja ja myöhemmät sotaan liittyvät muistelmat kertovat kahta erilaista tarinaa sisällissodan ajan tapahtumista. Molemmat kertomukset pyrkivät kertomaan tarinaa omalta kannalta myönteisesti. Tutkimusten mukaan yhteisöt rakentavat oman muistiyhteisön, jossa narratiivi voidaan hyväksyä oman ryhmän historian tulkinnan mukaiseksi.¹⁴⁹ Miksi sodan ajan kirkon käyttöön ja tuhoon liittyvä poliisitutkinta aineisto on kateissa, kun muut kuulustelupöytäkirjat olivat huolella tehty ja taltioitu. Liittykö aineiston katoaminen siihen että kuulusteluissa oli tullut esille se, miten kirkkoa oli sodan aikana käytetty ja häväisty. Samat asiat löytyivät kuitenkin Joutsenon seurakunnan kirkonkokouksen pöytäkirjasta. Tosin kyseisen asiankirjan oli kirjoittanut kirkkoherra, eikä tutkintaa johtanut poliisi. Sotavuoden ajalta ei missään säilyneessä asiakirjassa ei viitattu siihen, että nimismiehen tekemät kuulustelupöytäkirjat olisivat kadonneet esimerkiksi korvauksia haettaessa heti sodan jälkeen. Muuta nimismiehen kuulusteluaineistoa sodan ajan tapahtumista on jäljellä useita kymmeniä kappaleita.

¹⁴⁸ Parikka 1938, 211; Nieminen 1987, 66.

¹⁴⁹ KA Mikkeli, JSA, II Ca:6; Peltonen 1996, 37-38.

3.3 Lelu- ja rullakartiinilaatikat

Aikalaiskertomuksen mukaan punaisten järjestäytyessä Joutsenossa vuoden 1917 lopulla ja 1918 alussa siellä ei olisi ollut suojeluskunnan taholla samanlaista aktiivista toimintaa. Varsinkaan aseita ei suojeluskuntalaisten käytössä kerrottu olleen. Tätä tarinaa ei tue Jalmari Parikan kirja tuolta ajalta, vaan toteaa, että aseellista varustautumista oli huhujen mukaan molemmin puolin syksystä 1917 lähtien. Suojeluskunnan kerrottiin kuitenkin olleen vailla aseita, ja tammikuun lopussa punakaarin jäsenet olivat kiinnittäneet huomiota Lappeenrannan aseman tavarapuolella laatikkoon, jossa oli vastaanottajaksi merkitty kirkkoherra Kunnaksen vaimo Bernet, ja laatikon sisällöksi oli merkitty lasten leikkikaluja. Lähettäjänä oli Kunnasten poika Martti, joka tuolloin oleskeli Helsingissä. Lähetys oli tarinan mukaan tullut Lappeenrantaan jo ennen sisällissodan alkua ja jäänyt hakematta taistelujen alettua. Laatikon avattuaan punaisten joukot löysivät sieltä 50 kivääriä ja 1000 patruunaa. Löydön tehtyään punaisten kerrottiin lähteneen Joutsenon pappilaan asiaa selvittämään. Tarinan mukaan kirkkoherralle oli tästä tiedusteluretkestä tullut ennalta sen verran tietoa, että hän oli pappilan pohjoispäästä ehtinyt perheineen pakenemaan Saimaan jään kautta ensin Joutsenon Korvenkylään, lähelle Imatraa. Korvenkylästä matka oli jatkunut Jääsken pappilaan, jossa kirkkoherra Kunnaksen kerrottiin olleen sodan ajan.¹⁵⁰

Lelulaatikon tarina jatkuu siten, että valkoisten puolelle Imatran esikuntaan meni tieto menetetyistä aseista, ja niiden takaisin hakemisesta oli tehty päätös päivää myöhemmin helmikuun alussa. Samaan aikaan punaiset olivat olleet Joutsenossa ”lelukivääreineen” ja saaneet tiedon valkoisten aikeista. Tarinan mukaan valkoiset olivat olleet hyvin aseistettuja, ja sen vuoksi punaiset olivat vetäytyneet Joutsenosta takaisin Lappeenrantaan, koska olivat arvelleet, etteivät pärjäisi ”lelukivääreittensä” voimin valkoisia vastaan. Tarinan mukaan punaiset palasivat Joutsenoon vasta helmikuun lopulla asettuen sinne kuin parempi väki konsanaan sodanjohtohuviloihin.¹⁵¹

Sodan osapuolten toiminnassa tulee esille varovaisuus, ja taistelujen alku menee kertomuksessa jo helmikuun loppuun. Aiemmin kirkkoherra Kunnas oli kertonut sodan jälkeisessä

¹⁵⁰ Vuori 1992, 95.

¹⁵¹ Vuori 1992, 96.

kuvauksessaan taistelija käydyn jo helmikuun alussa, ja myöhemmissä sodan kuvauksissa taistelija kerrottiin käydyn jo helmikuun aikana. Toisaalta suojeluskunnan ja valkoisen osapuolen kertomuksessa korostuu usko siihen, ettei sotaa tulisi. Kuitenkin esimerkiksi Parikan kirjassa kerrotaan molempien osapuolten varustautumisesta syksystä 1917 lähtien. Myös se tosiasia, että kirkkoherran perheestä 16 - vuotias Alferd oli aktiivinen suojeluskuntalainen, tukee ajatusta siitä, että kirkkoherra oli hyvin perillä valkoisten varustautumisesta ja toimi sen hyväksi, että valkoiselle puolelle varustusta saatiin. Tarina rakentaa molempia osapuolia ihannoivaa kuvaa ja käsitystä, että sodan osapuolet olisivat tahtomattaan joutuneet Joutsenon alueella mukaan sotatoimiin. Myös kirkkoherran rooli aktiivisena aseiden järjestäjänä jää sivuun aselöydön ja sen selvittelyn seurauksena syntyneen pakomatkan kuvauksessa.¹⁵²

Lelulaatikon kaltainen toinen tarina sijoittuu samaan sisällissodan alun aikaan. Siinä kerrotaan, miten punakaarti löysi Ensosta paikallisesta kaupasta ”rullakartiini laatikoita” ja niiden sisältä aseita patruunoiden kera. Paikallisen punakaartin johtajan kerrottiin väkivalloin kuulustelleen kaupan väkeä näistä laatikoista ja kauppiaan paenneen paikkakunnalta. Tämä oli herättänyt sosiaalidemokraattisen puolueen Helsingin päämajassa huolta, ja sattumalta Jalmari Parikka oli ollut juuri tuolloin kertomansa mukaan puolueen toimistolla ja häneltä oli asiaa kovisteltu, koska oli Enson paikallisosaton väkeä. Parikan mukaan puolueen toimistolla oli kerrottu, etteivät paikalliset punakaartien joukot ole enää heidän kontrollissaan eivätkä noudata käskyä käyttäytyä asiallisesti. Lisäksi Parikan mukaan kaikkein räikeimmin toiminut kuulustelija Ensossa oli toisaalta paikkakunnalle tullut punainen, ei siis jälleen paikallinen. Useinhan tarinoiden mukaan kaikkein räikeimpiin tekoihin syyllistyivät ulkopuoliset, eivät paikalliset henkilöt.¹⁵³

Edellä kuvatut tarinat toteuttavat tarinalle kuuluvia tehtäviä, joita ovat selittäminen, opettaminen ja vakuuttaminen. Näiden kahden tarinan juonessa on sama viitekehys. Kirkkoherran tarinassa laatikon avauduttua hän joutui hylkäämään kotinsa, työnsä ja seurakuntansa toimittuaan hyvän, valkoisten, puolella valmistuen kohtaamaan pahan eli punaiset. Saman sisällöllisellä tarinalla laatikosta punaisten puolelta kerrottuna kerrotaan pahan tulevan ulkopuolelta ei punaisten sisältä. Tarinoiden sisällöt hakevat uudet viitekehukset

¹⁵² Parikka 1938, 10.

¹⁵³ Parikka 1938, 13.

omasta ajastaan, ja niiden avulla voidaan käsitellä yhteisölle vaikeita tapahtumia. Ulla - Maija Peltosen tutkimuksen mukaan varhaisimmat tarinarungot tulevat jo keskiajan kerrontaperinteestä, ja niihin on yhä uudelleen toistettuna eri aikoina sijoitettu yhteisölle vaikeiden asioiden teemojen käsittely. Mielenkiintoista on todeta voittaneen osapuolen tarinan jääneen elämään kotiseutuperinteeseen eli Joutsenossa kerrottuihin sisällissodan tarinoihin.¹⁵⁴

3.2 Kanttori Lemlin

Joutsenossa tunnetuin aikalauskertomus on seurakunnan kanttori - urkuri Lemlinin kuolema sodan viimeisinä hetkinä. Aikalauskertomusten kategoriassa Lemlinin tarinan voi sijoittaa kauhukertomuksien mikrokosmukseen, joiden sisältönä on sodassa vastustajaan kohdistuva fyysinen väkivalta, kiduttaminen ja/tai murhaaminen. Tarinaan liittyy kerronta verestä ja julmuudesta.¹⁵⁵

Lemlinin tarinaan liittyy kertojien tulkintaa ja pohdintaa siitä miksi kanttori - urkuri surmattiin. Tuorein julkaisu, jossa tapausta käsiteltiin, oli Pertti Vuoren kirjan Kansalaissota uudistettu painos vuodelta 2019, jossa kirjan toimittaja totesi asian käsittelyn tulleen päätökseen. Tämän vuoksi uudessa painoksessa asian erilaiset versiot oli poistettu ja tilalle oli valittu vaikeneminen, joka sekin on yksi tapa käsitellä historian tapahtumia.¹⁵⁶

Kanttori - urkuri Lemlin oli Joutsenossa sisällissodan aikana surmansa saaneista tunnetuimpia paikallisia henkilöitä. Sodan jälkeen hänen kuolemaansa oli liitetty niin punaiset, kuin valkoiset. Aikalauskertomukset tukevat molempia osapuolia surmantlyön tekijöiksi. Kanttori - urkuri Jalmari Alfred Lemlin oli syntynyt 20.11.1882, ja hän kuoli Joutsenossa 24.4.1918. Kuollessaan häneltä jäi vaimo ja kolme lasta, joista nuorin oli kolmen viikon ikäinen tyttö. Aikalaismustelmissa Joutsenolainen Hilma Kaskimaa kuvaa Lemlinin perheen ahdinkoa, koska kanttorila oli jäänyt etulinjaan, vilja oli päässyt loppumaan punaisten takavarikoitua viljat. ”myö haasteltiin ja Lemlin sano, jot häne pitteä kuleksii ko kerjäläine ja essii perreellee syömist.”¹⁵⁷ Lemlin oli kertonut Kaskimaaalle tulevansa toimeen punaisten kanssa, koska punaisissa on paljon tuttuja. Keskustelua seuraavana päivänä Lemlin oli kuitenkin ammuttu ja

¹⁵⁴ Peltonen 1996, 52

¹⁵⁵ Peltonen 1996, 52, 53.

¹⁵⁶ Vuori 1992 [2019], 118.

¹⁵⁷ Vuori 1992 [2019], 117.

Kaskimaa kertoo kuulleensa syyksi sen, että Lemlinin väitettiin antaneen tietoja valkoisille punaisten toiminnasta Joutsenossa. ”Sannoit, jot häe olj muka kulettant tietoloi valkosil. Mie ainakii tiijjän, jottei heä teän kaumpan käynt. ¹⁵⁸ Ja tietoloi heä nyt ei ainakoa kulettant.” ¹⁵⁹ Kaskimaa kertoo järkyttyneensä Lemlinin surmasta. ” Ei mikkeä tappaus ihmisii nii inhottant ko se. Se olj kolme viikkone se pien. Leskel ei jeänt mitteä.” ¹⁶⁰

Lemlinin ampumisen tekijöiksi kerrotaan valkoiset Hugo Hulkeen kirjoittamassa Joutsenon punakaartin historiikki vuosilta 1917 - 1918. Hugo Hulke oli 12 - vuotias vuonna 1918, ja julkaisi historiikkinsa vuonna 1968. ”Valkoiset ja punaiset syyttävät toisiaan Lemlinin kuolemasta. Tiedetään kuitenkin, ettei punaisten esikunnasta sellaista määräystä ollut annettu, koska ei ollut pidätysmääräystäkään.” ¹⁶¹ Hulkeen mukaan kanttori Lemlinistä ei ollut syytä uskoa mitään paha. Olihan kanttori ollut usein punaisten esikunnassa soittamassa pianoa, viihdyttäen siellä väkeä. Syytöksiä punakaartilaisia kohtaan voidaan pitää perusteettomina, kirjoittaa Hulke, joka jatkaa saaneensa silminnäkijä kuvauksen Aholassa asuneelta Edward Haapiaiselta. Haapiaisen mukaan eräänä aamuna ollessaan menossa punaisten esikuntaan hän havaitsi kaksi hiihtäjää, jotka arveli olleen valkoisten partio. Haapiainen kertoo piiloutuneensa ja kun oli jatkanut matkaa hetkeä myöhemmin, hän oli kuullut laukauksia. Laukausten kuultua paikalle alkoi kerääntyä väkeä todeten Lemlinin kuolleeksi, jonkun vielä todetessa: ”Saatanan lahtarit”. ¹⁶² Hulke kertoi luottaneensa Haapiaisen kertomukseen, koska kertoi tuntevansa hänet hyvin. ¹⁶³

Joutsenolaisen Juho Ikävalko kertoi kohtaamisestaan Edward Haapiaisen kanssa vuodelta 1970 ja kertoi kysyneensä Haapiaisen havainnoista Lemlinin kuolemaan liittyen: ”Hugo Hulke kirjoittaa punakaartin historiassa sinun olleen lähellä, kun Lemlin ammuttiin?” Haapiainen oli vastannut kysymykseen: ” Enhän minä ollut siellä näkemässä sitä, minähän kuulin siitä vasta täällä kirkolla, kun naiset siitä puhuivat.” ¹⁶⁴

¹⁵⁸ Vuori 1992 [2019], 117.

¹⁵⁹ Vuori 1992 [2019], 117.

¹⁶⁰ Vuori 1992, 188-189.

¹⁶¹ Hulke 1968, 14-15. Vuori 1992, 190.

¹⁶² Hulke 1968, 14-15.

¹⁶³ Vuori 1992, 189.

¹⁶⁴ Vuori 1992, 190.

Kanttori Lemlinin pojan, Leevin, tekemässä selonteossa pohditaan miten valkoisten kahden hengen partio olisi voinut hiihtää punaisten esikunnan, tykkipatterin ja rintamalinjan läheisyydessä kylänraitilla, kirkkaassa kevät säässä, jolloin näkyvyyttä on joka suuntaan. Leevi kirjoittaa: ” isäni toimi Joutsenon seurakunnan kanttori - urkurina, joutuen virkansa puolesta liikkumaan niin valkoisten, kuin punaisten puolella. Eräiden kertojien mukaan Lemliniä oli uhattu punaisten puolelta, että jos käynnit valkoisten puolella eivät lopu, niin hänen käy huonosti.” Leevin mukaan entinen komppanianpäällikkö Väinö Ahokainen oli kertonut tietävänsä tappoon syyllistyneet, mutta ei halunnut kertoa nimiä. Ampumisen motiivina oli ollut se, että Lemlin oli kieltäytynyt liittymästä aseistautuneena punakaartiin. Lemlin oli kertonut, ettei aio liittyä kummallekkaan puolelle. Punakaartin kerrotaan pakottaneen ottamaan heiltä aseensa, jonka Lemlin oli piilottanut talonsa kattopuruihin. Punaisten vetäytyessä Lemliniltä oli kysytty kiväärin perään, ja hän oli kertonut piilottaneensa sen. Tämän jälkeen punaiset olivat ampuneet Lemlinin. Ase oli löytynyt Leevin toimesta talon kattopurujen seasta vuonna 1968.¹⁶⁵

Kuka lopulta surmasi kanttorin, jäänee avoimeksi kysymykseksi. Tarinalla on kaksi puolta, valkoisten ja punaisten, voittaneiden sekä hävinneiden tarinat. Oliko kanttorin surman motiivina sodan jommankumman osapuolen kosto? Kosto siitä, että kanttori kertoo tietojään sodan osapuolille tai siitä että hän soitti musiikkia punaisten puolella erilaisissa tilaisuuksissa. Oletan ettei kanttorin toiminta punaisten viihdyttäjänä rajoittunut vain punaisten esikuntaan kirkkoherran pappilassa, kun samaan aikaan kirkossa järjestettiin juhlia ja tansseja. Muusikkona toimiminen oli kuitenkin mahdollisuus ansaita elanto perheen elättämiseen.

4. Tutkimustulokset

Lukuisista Joutsenon alueen sisällissotaa käsitelleistä tutkimuksista huolimatta Joutsenon seurakunnan toiminnasta sotavuoden 1918 ajalta ei ollut tehty tutkimusta. Tutkimukseni pappien toiminnasta toi esiin kuvan kahdesta erilaisesta ihmisestä, jotka toimivat vakaumuksensa mukaan. Kappalainen Korpela jäi sodan sytyttyä Joutsenoon hoitamaan seurakuntaa. Häneltä ei ole säilynyt henkilökohtaisia muistiinpanoja sotavuodelta. Asiakirjoihin tekemien asiallisten merkintöjensä kautta hänen voi olettaa yrittäneen palvella

¹⁶⁵ Vuori 1992, 192.

seurakuntaa samalla tasapuolisella tavalla kuin ennen sotaa. Sodan jälkeen kappalaisen toiminta hädässä olleiden hyväksi käy ilmi esimerkiksi hänen lähettämästään anomuksesta saada avustusta paikkakunnan hädässä oleville. Aikalaiskertomukset työväen puolelta tukevat kuvaa työväkeä ymmärtäneestä papista, jonka toimet eivät aiheuttaneet paheksuntaa muidenkaan seurakuntalaisten silmissä. Sodan jälkeen kappalainen hakeutui kirkkoherran virkaan Pertteliin, jossa edeltäjänsä kerrottiin olleen myös työväkeä ymmärtävä tai ainakaan ei ääneen heitä tuomitseva.

Tutkimuksessani selvisi kirkkoherra Kunnaksen olleen avoimesti suojeluskunnan ja valkoisten asialla Joutsenossa. Perheineen hän tuki valkoisten toimintaa, osallistuen ennen sotaa kuukausien ajan asetoimituksiin suojelukunnalle. Kirkkoherran jyrkän negatiivinen asennoituminen työväkeä ja punaisia kohtaan ei jäänyt tutkimuksessa epäselväksi. Sodan jälkeen vuonna 1918 kirkkoherran toiminta pyrki häivyttämään kappalainen Korpelan ja diakonissan toimet hädässä olleiden punaorpojen hyväksi. Kirkkoherra ei enää kirjannut seurakunnan hallinnolle tiedoksi heidän avustustoimiaan, ja kirjauksissaan piikitteli kappalaisen toimia sodan aikana. Kirkkoherra sai seurakunnan asiakirjojen tuhon näyttämään kappalaisen toimista johtuneelta, koska tämä oli ne käyttöönsä hakenut kirkkoherran pappilasta ja asiakirjat tuhoutuivat sodan lopussa kappalaisen pappilan palossa.

Sota vaikuttaa aiheuttaneen ristiriidan näiden kahden papin välille. Se ilmeni edellä mainittuna vähättelynä ja vaikenemisena. Kirkkoherran viranhaku jo kesällä 1918 toiselle paikkakunnalle kertonee myös siitä, ettei Joutsenossa enää vaikuttanut olevan tilaa näille kahdelle papille samaan aikaan.

Aikalaiskertomuksen mukaan sodan osapuolista punaisten puolella oli määräys tappa kirkkoherra, nimismies ja sahanhoitaja. Kaikki paikkakunnan herrasväkeen kuuluneita. Sodan lopussa surmansa sai kuitenkin kanttori. Hänen surmansa tekijä jäi edelleen epäselväksi. Aikalaiskertomuksia tutkimalla nousee kysymys siitä, oliko surman takana valkoinen vai punainen osapuoli. Tiedonkulku paikkakunnalla ja paikkakunnalta saattoi olla surman motiivi molemmille osapuolille. Mielenkiintoinen yksityiskohta on Pertti Vuoren kansalaisisota kirjan uudelleen toimitetussa versiossa, jossa kirjan toimittaja totesi, ettei asiaa kannata enää pohtia, ja jätti Lemliniin liittyviä aikalaiskertomuksia pois. Avoimeksi jää kysymys, onko historia edelleen liian kipeä asia kohdattavaksi.

Joutsenon seurakunta jäi konkreettisesti keskelle sisällissodan rintamalinjaa. Seurakunnan toiminta ei voinut olla normaalia koska punaiset ottivat kirkon ja kirkkoherran pappilan käyttöönsä. Tutkimusta varten ei löytynyt kirjallista aineistoa siitä miten tavalliset kirkolliset toimitukset toimitettiin sodan aikana. Sodan jälkeen seurakunnan toimintaa pyrittiin jatkamaan normaalisti, ja korvaavat tilat jumalanpalveluksille sekä uudet ehtoollisvälineet hankittiin heti sodan päättymisen jälkeen. Paluu totuttuun ja turvalliseen pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman nopeasti. Kesän 1918 kirkonkokouksen pöytäkirjaan kirjatut rangaistusvaatimukset seurakunnasta erottamisineen kertoivat sodan jälkeisistä tunnelmista jotka vaikuttivat olleen seurakunnassa järkyttyneet, väsyneet ja kireät. Yhteisön kerrontaperinnettä tutkiessa syntyy vaikutelma, että sotakuukausien tapahtumista edelleen vaietaan, koska ilmeistä oli, että paitsi kanttori, joka viihdytti musiikilla punaisia, myös monet seurakunnan nuoret naiset myivät palvelujaan kirkossa, joka toimi punaisten tukikohtana. Sodan jälkeen kirkkoherran toimesta ilmapiiri oli Joutsenossa otollinen kirkon viralliselle totuudelle ja varmistaen sen, että hävinneen punaisen puolen tarina jäi paikkakunnalla pimentoon.

Aikalaiskertomukset täydensivät kirjallista aineistoa. Niissä keskeistä oli pappien sijoittumien ajatusmaailmoiltaan eri puolille yhteiskunnallisesti tai ainakaan kappalaisen ei tiedetty asettuneen kirkon viralliselle linjalle, vaan pyrkineen hoitamaan seurakuntaa tasapuolisesti. Aikalaiskertomusten mielenkiintoisin löytö oli samansisältöisten tarinoiden löytyminen täysin eri konteksteissa käytettynä. Samansisältöisiä tarinoita on käytetty satoja vuosia ja aina uudelleen niiden avulla kerrotaan jotain yhteisölle merkityksellistä asiaa. Ulla – Maija Peltosen laajojen tutkimusten havainnot aiheesta tulivat tässä tutkimuksessa toteen. Tarinan sisältö pysyy saman, ajankohta ja konteksti muuttuu. Samansisältöiset lelu- ja kartiinilaatikon tarinat palvelivat pahan sijoittamisessa yhteisön ulkopuolelle vuorollaan punaisia ja valkoisia. Kanttorin kuolemaan liittyviä tarinoita voi myös pitää eri kertojien samansisältöisinä tarinoina, joissa myös yritetään ratkaista sitä kysymystä: ”kuka oli paikkakunnalla paha?”

Tutkimusaihe oli mielenkiintoinen ja ennakkokuvani Joutsenon seurakunnasta sodan aikana muuttui tutkimuksen myötä. Jotkin huumorilla höystetyt ja usein toistetut tarinat Joutsenossa alkoivat väistyä asiakirjoihin ja aikalaiskertomuksiin perehtymisen myötä. Mielikuvani alkoi muuttua yhteisöstä, jossa lopulta olikin paljon järkytystä, ahdistusta ja vihaa. Yhteisö joka

kuitenkin yritti aloittaa rakentamaan elämää eteenpäin, samalla ulkoistaen pahan. Seurakunnassa rikkoutui pappien välinen yhteys ja punaisten tarinat painuivat unohduksiin, epäviralliseksi folkloreksi, samalla kun kirkkoherran johdolla sotaa seuraava vuosikymmen juhlistettiin kirkon virallista totuutta.

Olisi mielenkiintoista selvittää millaisia tarinoita muissa sodan punaisten puolelle jääneissä seurakunnissa kerrottiin ja millaiset tarinat noissa seurakunnissa jäivät virallisen totuuden ulkopuolelle. Joutsenossa asiakirjat ja toivottavasti aikalaiskertomukset alkavat kertoamaan seuraavaksi kirkosta eronneiden tarinoita. Lisäksi voi vielä kysyä mitä kaikkea jää edelleen hiljaisuuteen hävinneiden asiakirjojen ja aikalaiskertomusten kautta.

5. Lähteet

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, Helsinki	KA
Vapaussodan historian komitean arkisto	VHKA
Vapaussotakertomukset, Joutsenon rintamalta, kapinavuonna 1918, A. Kunnas.	C III 23
Filmi 121/7.	Filmi 121/7.
Kansallisarkisto, Mikkeli	KA, Mikkeli
Joutsenon nimismiespiirin arkisto	JNA
Poliisitutkintapöytäkirjat 1914 – 1940.	Ca:1

K – 18 31/2, 35/3.	K – 18 31/2, 35/3.
Joutsenon seurakunnan arkisto	JSA
Hallintoarkisto pöytäkirjat, Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat II Ca:6, kirkonkokousten pöytäkirjat 1890 - 1931	II Ca:6
Kuolleet ja haudatut Joutsenon seurakunnassa 1918	KHJ
Viipurin hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto, Istuntopöytäkirja 1918.	VHTKA
2.03 70/1 – 78/4	Ca:22
	2.03 70/1 – 78/4
Saapuneet diarioidut asiakirjat. 2.03 70/1 – 78/4	Ea:43

Internet – lähteet

Elore 2/2002. 9.Vuosikerta. Marko Tikka. Historiantutkijan näkemys arkistoaineistojen, erityisesti muistiedon käytön eettisistä ongelmista ja asiaan liittyviä kokemuksia.

<https://journal.fi/elore/issue/view/5446>. Katsottu 9.2.2020

Joutsenon historiaa, Joutsenon kotiseutuyhdistys ry.

<https://www.joutsenonkotiseutuyhdistys.fi/kirjallisuutta>

JKY

Katsottu 7.2.2020

Opetusministeriö. Opetusministeri 27.11.1917 – 27.11.1918 välisenä aikana.

https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_opetusministeri.

kts. 20.5.2020.

OpM

Kansallisbiografia.

Suomen papisto 1800 - 1920

<https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/337>. Katsottu 15.4.2020

KB/Hahti

<https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/883>. Katsottu 15.4.2020

KB/

Jauhiainen

<https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/1203>. Katsottu 7.2.2020 KB/Kunnas
<https://kansallisbiografia.fi/papisto/henkilo/1124>. Katsottu 7.2.2020 KB/Korpela

Suomen sotasurmat. 2001. Valtioneuvoston kanslia.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=844>

Katsottu 10.2.2020

Ss/Lemlin

Ylioppilasmatrikkeli 1853 - 1899.

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=16911>

Katsottu 15.4.2020

YM/

Candolin

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=22069>

Katsottu 7.2.2020

YM/Kunnas

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=24441>

Katsottu 7.2.2020

YM/Korpela

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=20925>

Katsottu 15.4.2020

YM/

Rossander

Sanoma- ja aikakauslehdet

HS Helsingin Sanomat 1918

Ilkka Ilkka 1918

Karjala Karjala 1918

KSS Käkisalmen sanomat 1918

SK Siunausta Koteihin 1920

TYÖ Työ 1918

US Uusi Suometar 1918

Kirjallisuus

Aalto, Seppo (2018). *Kapina tehtailla. Kuusankoski 1918*. Helsinki. Siltala.

Erkkilä, Jukka (2014). ”Jokaisen oli astuttava joko maan puolustajain tai sen kavaltajain riviin.” *Ala – Karjalan rovastikunnan papit Suomen sisällissodan tulkitsijoina 1918 – 1929*. Itä – Suomen yliopisto/kirkkohistorian pro gradu tutkielma.

https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20141268/urn_nbn_fi_uef-20141268.pdf.

Katsottu 20.1.20.

Haapala, Pertti (2009). Kun kansankirkko hajosi. Teoksessa Huhta Ilkka (toim.), *Sisällissota ja kirkko 1918*. Helsinki. Suomen kirkkohistoriallinen seura, 17 – 23.

Haapala, Pertti (1995). *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 – 1920*. Helsinki. Painatuskeskus.

Huhta, Ilkka (2008). *Evankelis – luterilaisen kirkon rooli sisällissodassa*. Työväentutkimus vuosikirja 2008, 7 - 12. Hämeenlinna. Työväenperinne – arbetartradition ry.

Huhta, Ilkka (2010). *Papit sisällissodassa 1918*. Helsinki: Kirjapaja.

Hulke, Hugo (1968). *Joutsenon punakaartin historiikka vuosilta 1917 – 1918*. Hugo Hulken muistiinpanoja vuosilta 1967 – 1968. Joutsenon kaupunginkirjasto.

Kena, Kirsti (1979). *Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen, itsenäistyneessä Suomessa 1918 – 1922*. Diss. Helsingin yliopisto. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 110. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Jones, Edgar (2006). *The Psychology of Killing: The Combat Experience of British Soldiers during the First World War*. Journal of Contemporary History. Vol 41(2), 229–246.

Kalela, Jorma (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Tampere. Gaudeamus Kirja. Yliopistokustannus University Press Finland Ltd. Helsinki.

Kukko, Lotta (2014). *Tampereen seurakunta sisällissodan aikana*. Helsingin yliopisto/kirkkohistorian pro gradu – tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/144390>. Katsottu 15.1.2020.

Kärki, Paula (toim.) 2019 (1992). *Sotaa Joutsenossa 1918*. Uudistettu laitos Pertti Vuoren teoksesta Kansalaissota Joutsenossa. Tulentallaajien tarinoita XXI. Lappeenranta. Kustantaja Joutsenon kotiseutuyhdistys.

Mikkola, Jaakko (2011) *Muiden sota – sisällissota, sen tapahtumat ja tulkinnot Lammilla*. Helsingin yliopisto/teologinen tiedekunta kirkkohistorian pro gradu – tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/27592>. Katsottu 15.1.2020.

Myllykangas, Mikko ja Pietikäinen, Petteri. (toim.) (2017). *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Helsinki. Gaudeamus Kirja. Yliopistokustannus University Press Finland Ltd.

Nieminen, Saul (1987). *Erään ihmisen tarina. Viktor Ripatti 1876 – 1918*. Lappeenranta. Etelä – Saimaan kustannus Oy.

Parikka, Jalmari (1938). *Viimeinen taisto. Punaisen rintamapäällikön muistelmia v:lta 1918*. Porvoo, Helsinki. WSOY.

Parmanen, Eino I. (1924). *Vapaussodan tapahtumat Karjalan armeijakunnan kolmannen rykmentin toiminta – alueella*. Porvoo. WSOY.

Pentikäinen, Pirjo (2000). *Joutseno murroksessa vuosisadan vaihteesta 1920 – luvulle*. Jyväskylän yliopisto/Suomen kirkkohistorian pro gradu – tutkielma. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/12134>. Katsottu 15.1.2020.

Peltonen, Ulla – Maija (1996). *Punakapinan muistot*. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 657. Rauma. West – Point Oy.

Peltonen, Ulla – Maija (2009). Kirkko ja sisällissota työväen muistoissa. Teoksessa Huhta, Ilkka (toim.), *Sisällissota ja kirkko 1918*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 145–163.

Ropponen, Jari (1997). *Joutsenon historia*. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Tikka, Marko (2009). Kirkko ja suojeluskunnat. Järkiavioliitto, pakkoavioliitto vai epäpyhä allianssi? Teoksessa Huhta, Ilkka (toim.), *Sisällissota ja kirkko 1918*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 133 – 144.

Tikka, Marko (2018). *Kenttöoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tikka, Marko & Arponen Antti, O. (1999) *Koston kevät, Lappeenrannan teloitukset 1918*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Tikka, Marko (2008). Teloitetut, ammutut ja murhatut. Teoksessa Westerlund, Lars (toim.) *Sotaoloissa vuosina 1914 – 1922 surmansa saaneet*. Tilastoraportti Valtioneuvoston julkaisusarja 10/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 93 – 106.

Torsti, Pilvi (toim.) (2012). *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus. Tampere: Helsinki University Press.

Vuori, Pertti (1992). *Kansalaisssota Joutsenossa. Suomi 75 – joutsenolainen juhla*. Tulentallojain tarinoita VIII. Lappeenranta. Joutsenon kotiseutuyhdistyksen julkaisu no. 8.